

પ્રસ્તાવના

નાના નાના બે ત્રણ પુસ્તક મારા હાથથી લખાયા
પછી મને એક મોટું પુસ્તક લખવાની ઇચ્છા થઇ. મારી
પાસે અડખર અને ખીરખલને નામે સાંભળેલી વાર્તાઓનો
સારો સંગ્રહ હતો. આ વાર્તાઓને જુદે જુદે વખતે અને
જુદા જુદા લોકોને માટેથી જુદે જુદે રૂપે સાંભળી હતી, તે
સંઘલીતો સાર કાઢીને મેં એક ગ્રંથ બનાવ્યો. પણ સામગ્રી
રહેતે છપાવતાં ગ્રંથ મોટો થઇ જવાની ધાસ્તીથી તેને ચાર
ભાગમાં વેચી નાખ્યો. અને છપાવવાની જાહેર ખબર મારા
એક મિત્રના નામની નાખી. પણ કેટલીક નધારેલી અડચણો
નડવાથી, છપાવવાનું રહી ગયું. હાલ મારા એક બીજા મિત્ર
એ બાળક વાત સાંભળીને પોતે છપાવવાને ઇરાદો જાહેર કર્યો.
મેં મોટી ખુશીથી તેને રજા આપી. મેં તેને કોપી જોના આ
પી. તેણે લઇને વાંચી જોઇ તેમાં કેટલોક સુધારો અને વધારો
કરવાનું કહ્યું, મેં એક વખત ફરીથી વાંચી મારા મન પર
સંદ સુધારા અને વધારા કર્યા. આ પ્રમાણે કરતાં મારે મા-
રી પ્રથમની કરેલી પ્રસ્તાવના પણ કહાડીનાખવી પડી. મારા
હાથથી આ પ્રથમગ્રંથ લખાયો છે તેમાં જુલ ચુક રહી-
ગઇ હોય તેની ઉપર સુગ્ધ ગૃહસ્થો ધ્યાન ન આપતાં
હંસ પક્ષી જેમ પાણી મુકી દઇને દુધ ગ્રહણ કરેછે, તેમ
તેનો સાર ગ્રહણ કરશે એવી આશા છે.

પ્રસ્તાવના

આ ચોપડીના રચનાર મારા આર્ય મિત્રે આ મન્ય મને છપાવવાને આપ્યો તેથી હું તેનો અતીશય આભાર માનું છું. આ પુસ્તક વિશે જાહેર ખબરનાખ્યા પછી જે ગૃહસ્થોએ અગાઉથી ગ્રાહક થઈ મને આસરો આપ્યો છે, તેમનો પણ આ પ્રસંગે ઉપકાર માનું છું. આ પુસ્તકનો જે ધણે ઉઠાવ થશે તેો થોડા દિવસમાં એનો ખીજો ભાગ બહાર પાડીશું.

છપાવી પ્રગટ કરનાર

અકબર બાદશાહ

અને

હીવાન બીરબલની
વાર્તાઓ ભાગ ૧ લો
વાત ૧ લી

બાદશાહ અને બીરબલની ઉત્પત્તિ વિષે*

પુર્વે હીંદુસ્થાનમાં દૈનર કરીને ગામ હતું. ત્યાં સુશર્મા નામનો એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તે મહા વિદ્વાન અને સદા ચાર સંપન્ન હતો. તેનો સુદાસ નામનો હજમ મિત્ર હતો તે પણ બહોળ ચતુર હતો. તેઓ એક બીજાનો મત લઈ ને ચાલતા હતા. એ પ્રમાણે કેટલાક વરસ થઈ ગયા. એક દિવસે સુશર્મા બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે આવતે જન્મ રાજ્ય મહે એવી તપશ્ચર્યા કરવી. તે વિચાર તેણે પોતાના મિત્ર સુદાસને કહ્યો તેણે પણ એવાતની હા કહીને કહ્યું “હે મિત્ર મારા ધર્માનુસાર મને પણ તારી સેવા રૂપી તપશ્ચર્યા કરવા દેવી જેથી તારા સ માગમે હું પણ મારી મન કામના પામીશ.” તેના મનની ઇચ્છા પોતાના જેવી જોઈને સુશર્મા બ્રાહ્મણ તેને સાથે લઈ ને પ્રયાગ ક્ષેત્રની નજદીક લાગીરથીગંગામાં કીનારા ઉપર ગયો ત્યાંજુપડી બાંધીને બંને જણુરહ્યા. બ્રાહ્મણે તપશ્ચર્યા કરવી શરૂ કરી. તપશ્ચર્યા કરતાં કરતાં બાર વરસ પુરા થયા, પણ તેને દેવતાઓ પ્રસન્ન થયા નહીં. તેથી તે બહોળ દુઃખી થયો.

* આ વાત અસંભવીત છે, ત્રણ ચાર લાટોને મોઢયા જુદી જુદી રીતે સાંબળીને તેનો સાર અને મુક્યો છે.

અને તેજ દિવસથી તેણે ચતુર્થાશ્રમ (સન્યાસ) લીધો, અને કરીથી તપશ્ચર્યા કરવી શરૂ કરી.

સુદાસ પણ પોતાની જાતીના ધર્મ પ્રમાણે અને જાણના તેની ઉપરના અતીશય સ્નેહથી, પોતાને પણ ઉત્તમ સુખની પ્રાપ્તિયાય એવી ઇચ્છાથી, તે સન્યાસી થયલા બ્રાહ્મણની સેવા રૂપ તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે તપશ્ચર્યા કરતાં કરતાં બીજા બાર વરસ નિ કબી ગયાં તથાપી દેવતાઓ તો પ્રસન્ન થયા નહીં, તેથી તેને અત્યંત ખેદ થયો અને તે ખેદમાંને ખેદમાં પોતાના મિત્ર સુદાસ પ્રત્યે આ પ્રમાણે બોલવા લાગ્યો, હું મિત્ર આપણે એવીસ વરસ થય તપ કરીએ છીએ પણ તેનો આપણને કાંઈ ઉપયોગ થયો નથી, કાંઈપણ ફલની પ્રાપ્તિ થઈ નથી, જેથી હવે લોકોમાં મોહો દેખાડવું એ ઘણું અયોગ્ય અને શરમ ભરેલું છે એટલા માટે આ ભાગીરથી ગંગામાં દેહ છોડી પરલોક જવું એવા મારા મનમાં વિચાર છે. પણ આત્મ હત્યા ન કરવી એવું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે,

શ્લોક

ગતે શોકોન કર્તવ્યં, ભવિષ્યં નૈવ ચિંતયેત્ ॥

ન હેશ યિત્વાચાત્માનં યસ્વલ્પ મપિતદ્વહ ॥ ૧ ॥

ગઈ વાતનો શોક ન કરવો ભવિષ્ય ન ચિંતવું, અને પોતાના આત્માને કલેશ ન આપવો.

માટે જો પ્રાણનો નાશ કરીએ તો આત્મ હત્યાનું પાપ લાગે, તેથી હવે કેમ કરવું તે સુઝતું નથી.

સુદાસે કહ્યું, “ મહારાજ મારા મનમાં પણ એમજ આવે છે માટે શાસ્ત્રની વિરૂદ્ધ ન થતાં જીવનની પ્રાપ્તિ થાય

એવો ઉપાય કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે,

(કર્તવ્ય સુવિચારેણ । શાસ્ત્રાયંચ સંસ્થાયચ ॥

તેથી દોશ ન લાગતાં આપણા મનની ઈચ્છા પ્રમાણે કામ થાય એવી માત્ર એકજ યુક્તિ છે”

સન્યાસીએ કહ્યું, “જો તે યુક્તિ સારી હોયતો કહે.”

સુદાસે કહ્યું, સ્વામી, ત્રીવેણીનો જ્યાં સંગમ છે તેને કર્વત કહેછે. તે કર્વત નીચે જો દેહ છોડી હોયતો, આત્મ હલાનું પાપ ન લાગતાં મરતી વખતે મનમાં જો ઈચ્છા હોયતે તે ખીજ જન્મમાં મલેછે. આ વાતનો ધણા વિદ્વાને મોઢેથી સાંભળીછે. તેટલા માટે આપણે અને તે કર્વત નીચે દેહ છોડીએ તેમાં પાપ નથી. પછીતો જન્મ આપની ઈચ્છા. સુદાસના આવા વચન સાંભળીને સુશર્મા તે પ્રમાણે કરવાને તૈયાર થયો. પછી મોઢ જણે પોત પોતાના કપડા સામાન વગેરેની જુદી જુદી ગાસડીઓ બાંધીને એક ઝાડ નીચે સારા ખંદો ખસ્તથી દાટી મુકી પછી તેઓ કર્વતની જગ્યાએ આવ્યા. ત્યાં પ્રથમ સન્યાસીએ, આવતાં ભવમાં સાર્વભૌમ્ય (શેહેન સાહાત) ની પદવી પ્રાપ્ત થાય અને પુર્વ જન્મની યાદ દાસ્ત રહે એવું ઈચ્છીને તે કર્વત નીચે પોતાની દેહ છોડી. પછી સુદાસ હજમ, મારો ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થઇને મારા મીત્રનું પ્રધાન પણું મલે, અને પુર્વ જન્મનું સ્મરણ રહે, એવું ઈચ્છીને કર્વત નીચે પોતાની દેહ છોડી, પછી થોડે વરસે હસ્તીનાપુર (દીલ્હી) માં જન્મ લીધો.

હસ્તીનાપુરશહેર દીલ્હીની ખડોશમાં હતું. તે શહેર પાંડુવ કૌરવના યુદ્ધ પછી પાંડવોના હાથમાં આવ્યું હતું. મુશ્કેલીમાં રાજ્યના વખતમાં ક્યે વખતે તે નાશ પામ્યું, તેની

ગંધિ પુરે પુરી ખાત્રી થતી નથી હાલ કેટલાક લોકો દીલ્લીને બદલે હસ્તીનાપુર શબ્દ વાપરેછે. તે શહેરમાં હુમાયુ કરીને બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો. તે મોગલ વંશના સ્થાપનાર બાબરનો દીકરો હતો. બાબરના મરણ પછી તે ગાદી ઉપર બેઠો હતો. શેરખાન નામના અફગાને તેને ગાદી ઉપર ઉઠાડી મુક્યો, તેથી રખડતો રઝડતો અમર કોટમાં આવી લાગ્યો. ત્યાં ઈ. સ. ૧૫૪૩ માં તેની બેગમે પુત્રનો જન્મ આપ્યો. દંત કથામાં એવું કહ્યું છે કે, આ પુત્ર તે તેજ સુશર્મા સન્યાસી હતો.

સુશર્મા એ ઉત્તમ કુળમાં જન્મ લેવા વાસ્તે તપ કર્યું હતું અને તપનાં પ્રતાપથી તો તેનો જન્મ દ્રાવિડ ઉત્તમ કુળમાં થયો જોઈતો હતો. પણ તેમ ન થતાં મુશલમાન કુલમાં જન્મ થયો તેનું કારણ એવું જ છે, તપઅર્થા કરતી વખતે તેણે અન્ન ખાતું છોડી દીધું હતું, અન્ન દ્વક્ત દુધ ઉપરજ રહ્યો હતો. તે દુધ વગર ગાળેલું પીતાં તેના પેટમાં ગાયના વાળ ગયા હતા. તે દોષથી તેનો જન્મ યવન કુળમાં થયો હતો. અહીં પુત્રનો જન્મ થયા પછી બાદશાહે બે ચાર દહાડે તેનું નામ અકબર પાડ્યું. ●

હુમાયુ પણ રખડતો રઝડતો પાછો દીલ્લી આવ્યો. અને અફગાન સરદારને હરાવીને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુક્યો. પણ તે પોતે ઘણું જીવવા પામ્યો નહીં. રાજ્ય લીધા પછી તે બીજે વરસે મરણ પામ્યો. આ વખતે અકબરની ઉંમર તેર વરસની હતી. હુમાયુના મરણ પછી એક મહીને બધા વજીર

● અકબરના જન્મ પછીની અને હુમાયુની જે નામત લખી છે, તે બધી ખરી, અને ઇતીહાસ સીદ્ધ છે. પણ વચમાં કેટલીક ખીના આવેછે, જે પાછળથી ઉમેરી હોય એમ લાગે છે.

અને ઉમરાઓએ સંપ કરીને તેને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. રાજ્યમાં કરતા હરતા તે વખતે બેશમખાન નામનો વજીર હતો, અકબરની ઉમર જો કે નાની હતી તો પણ તે વિદ્યા કળામાં કુશળ, ધીરજવાન, ક્ષમાવાન અને પોતાના બાપના કરતાં વધારે સારી રીતે રાજ્ય ચલાવનાર હતો.

તેજ શહેરમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેને ત્યાં પેલા મુદાસ હજીમે જન્મ થયો. તેનું નામ તેના બાપે સુપ્રનાથ રાખ્યું. તે રૂપાલો, અને ચતુર હતો. નાની વયમાંજ તેણે વેદ, શાસ્ત્ર અને કળા કૌશલ્યા શીખી લીધાં. જ્યારથી તે દરબારમાં આવતો જતો થયો ત્યારથી બાદશાહે તેનું નામ ખીરબલ પાડ્યું. (ખીરબલ એટલે વિર વિદ્યાનું જોને જોર હોયતે.)

એક દિવસને સમયે, જ્યારે તે છોકરો પાંચ સાળામાંથી ધર તરફ જતો હતો. ત્યારે રાજબાગ આગલ એક બહુરૂપી (ધણા વેશ લેનાર) ખેડ કરતો હતો. તે નેવાને બાદશાહ અકબર પોતાના વજીર અને ઉમરાવો સાથે ખેડો હતો. શહેરના પણ સેકડો લોકો જોવાને મળ્યા હતા, ત્યાં આ છોકરો પણ જઈ ઉભો હતો. બહુરૂપી તે વખતે બળદનો વેશ લાવ્યો હતો તે એવો કે, જાણે ખરેખર બળદજ છે કે શુ? તેમાં જંગ પણ ખામી નહોતી. તે વેશ જોઈને લોકો પેલા બહુરૂપીને “શા શા શાઆશ! ” કહીને શાઆશી આપવા લાગ્યાં. અકબર આ વેશથી એટલો ખુશ થયો કે, પેલા બહુરૂપીને પોતાના શરીર ઉપર બાંહેલી જર રીત સાળ અને શેઠું બક્ષીસ આપી દીધું. આ તમાશો જોઈને સુપ્રનાથે મનમાં વિચાર્યું કે, બાદશાહે તો તેની કાંઈપણ પરીક્ષા ન કરતાં એમને એમ શેઠું આપી દીધું, પણ મારે તો એની પરીક્ષા જોવી કે એનામાં બળ

કના લક્ષણ છે કે નહીં. પછી એક નાની કાકરી લઇને પેલા બળદના વાસાં ઉપર નાખી, તે બહુરૂપીએ તે ઠેકાણે પોતાના શરીરને થયરાવ્યું. આથી પેલા બાળકની પુણ્ય ખાત્રી થઇ કે આ બહુરૂપી ઘણોજ ગુણવાન છે. માટે હવે એને બક્ષીસ આપવામાં કાંઇ અડચણ નથી. એમ વિચારી પોતાને માથે પહેરેલી જુની ટોપી, જે નવીહશે ત્યારે ભાગ્યેજ ચાર આનાની કીંમતની હશે, તે તેની ઉપર ફેંકીને વાહવાહરે, શાખાશ! શાખાશ! એમ બોલવા લાગ્યો. આ ઉપરથી બહુરૂપી ઘણોજ ખુશ થયો, અને પોતાનો વેશ કહાડી નાખીને તે ટોપી હાથમાં લીધી. પછી બાદશાહની પાસે જઇને તે વખાણ કરવા લાગ્યો. તે બોલ્યો, “મહારાજ! તમે મને જે બક્ષીસ આપી તેના કરતાં આ લાખ ઘણી સરસ છે, મારા ગુણુની પરીક્ષા કરનાર આ હજારો ભોકામાં, આટોપીનો માલેક બ્રાહ્મણને છોકરો ઈચ્છે, તેની પાસે એટલુંજ હતું અને તે તેણે ગુણુ જોઇને સર્વ દાન કીધું. ગુણુ જોઇને આપતું તે વગર જોય આપ્યાના કરતાં લાખ ઘણું વધારે.” બાદશાહે પેલા છોકરાને પાસે બોલાવી મંગાવ્યો, અને ઘણીજ માયા ભરેલી રીતે તેણે પરીક્ષા કેમ કરી તે પુછ્યું. છોકરે બધી વાત કહી. બાદશાહે બીજા કેટલાક સવાલ પુછ્યા તેના જવાબ પણ વગર ગભરાયે આપ્યા. બાદશાહ અને બીજા સધલા ભોકા સમજ્યા કે આ છોકરો ગુણવાન અને ચતુર છે. પછી તેનું નામ નિશાન પુછી લઇને બાદશાહે તેને સારા કપડા લતા આપીને હમેશ કચેરીમાં આવવાનું કહ્યું. છોકરો આથી ખુશી થતો થેર ગયો. અને બીજે દિવસથી દરબારમાં આવતું શરૂ કર્યું.

એક દિવસે રાજ્ય બાગમાં જ્યારે એજ બહુરૂપી એલ કરતોહતો, ત્યારે બાદશાહે તેને વાઘનો વેશ લાવવને કહ્યું. બા

હુરૂપીએ હાથ જોડીને કહ્યું “મહારાજ! જ્યારે વાધનો વેશ લેવો ત્યારે તે યથા યુક્ત બળવવો જોઈએ. માટે આપજો આ દરબાર માહેલા એક માણસના ખુનની મારી બક્ષોતો હું તે વેશ લાવું.” બાદશાહે તેના કલ્લા પ્રમાણેમારી બક્ષી પછી થોડી વારમાં જ્યારે બધા લોકો જોવાને એકઠા મળ્યા, ત્યારે તે બહુરૂપીએ નાના પ્રકારના વેશ લેવા માંડ્યાં. છેવટે વાધનો વેશ લીધો. તે આબેહુબ એવો કે જાણે ખરે ખરો વાધન આવ્યો કે શું? સમલી દરબાર ભયથી ધ્રુજવા લાગી તે વખતે આ વેષધારી વાધે વિચાર કીધો કે, જો કોઈ ગરીબ માણસને મારીશ તો તેનું કુટુંબ રખડી મરસે. મારવો તો કોઈ અમીર ઉમરાવને કે જેના વંશજો તેની દોલત ખાધા આડું અવલું જોતાં તેની નજર અડખર ના મામા રોખ હુશે ન ઉપર પડી. અને તેને મારવામાં કાંઈ અડચણ નથી. એવો વિચાર કરીને તે વાધ તરતજ તેની ઉપર કુદ્યો, અને તેની ઉપર પડેા નાખીને તત્કાળ તેનો જીવ લીધો. લોકોમાં હાહાકાર વરતી રહ્યો. અકબરની મા જે ત્યાં જોવાને બેઠી હતી તે એક માઠી ચીસ પાડીને બેશુદ્ધ થઈ પડી. દાસીએ ગુલાબ જળ છાંટી તેને હુશીઆર કરી. તેણે હુશીઆર થતાંજ કહ્યું કે, મારા બાઈને જેણે માર્યો તેનો પ્રાણ લેવો જોઈએ. બહુરૂપીએ પોતાનો વેશ કહાડી નાખ્યો. સભા ખરખારત થઈ. લોકો વિચરાઈ ગયા. બાદશાહ મહેલમાં ગયો. પણ તેની માતા રીસા ધબકેડી. અન્ન પાણી પણ લેવાનું મુકી દીધું. અકબરે પોતાની માતાને ઘણુંએ સમજાવ્યું, પણ તે કાંઈ સમજી સમજે નહીં. આખરે પ્રધાન સાથે મસજત કરીને ફરીથી કચેરી બોલાવી કચેરી ભરાયા પછીબધા અમીર ઉમરાવ અને પંડિતોનામતો લીધા, પણ કાંઈ નીવેડો આવ્યો નહીં. બાદશાહે જે વચન આ

ખું હતું તેનું ભંગ ન થતાં, તેની માતાનું મન રાજ થાય,
એવી યુક્તિ કાઢને સુજી નહીં.

આ બધો વખત પેલા બ્રાહ્મણનો છોકરો, જે એક ખુ
ણમાં બેઠો બધું સાંભળતો, તે આગત્ત અગ્યો, અને
હાથભેડીને બાદશાહની સામે ઉભો રહ્યો. બાદશાહે તેને
તરતર ઓળખ્યો જેવી બાદશાહની તેની ઉપર નજર
પડી તેવોજ તેઓલી ઉઠ્યો. “મહારાજ! જો તમે મને
આજ્ઞા કરશો તો, આપના વચનને ધકો ન લાગતાં માતાજીની
પ્રસનતા પ્રમાણે થાય એવી એક યુક્તિ મને સુજી છે તેકહું.
સભામાં બેઠેલા મોટા મોટા અમીર ઉમરાવો અને વિદ્વાનો
અન્નયમ થયા. પણ અકચર તો તેની ચતુરાઈ વિશે અગાઉ-
થીજ જાણીતો હોવાથી, તેને કહ્યું, “બંને અડચણો દુર થાય
એવો જો તે ઉપાય હશે તો તારો અમારી ઉપર અતીશય
ઉપકાર થશે.” છોકરે કહ્યું, “મહારાજ! જે બહુ રૂપીએ વાઢ
નો વેશ લીધો હતો, તેને સતીનો વેશ લેવાને કહ્યો એટલે ત
મારા વચનને બાધક ન આવતાં તે પોતાનો પ્રાણ હોડશે અને
તેથી કરીને માતાજીના મનને પણ સંતોષ થશે. પછીતો આ
પની ઇચ્છા.” આવડા નાના છોકરાનું બોલવું સાંભળીને બા
દશાહ સહીત સર્વ લોકો તેની હુશીઆરી માટે આશ્ચર્ય પામીને
“વાહ વાહ! શાઆશ! શાઆશ!” ની ખુમો પાડવા લાગ્યા.
પછી બાદશાહે તે બહુ રૂપીને પાશે બોલાવી તેને સતીનો,
વેશ લાવવાને કહ્યું. બહુ રૂપી મનમાંતો સમજી ગયો કે હવે
મરવાનો વખત પાશે આગ્યો છે. પણ રીકર નહીં. પછી
બાદશાહને ‘આજ્ઞા પ્રમાણે કાલે કરીશ’ એમ કહીને તે ઘેર ગયો.
ઘેર જઈ બાયડી છોકરાને પાશે બોલાવીને બધી વાત યથા
સ્થિત કહી સંભલાવી ને દોહારો આપ્યો. પછી બીજો દિવસ

મરવાની સવળી તૈયારી કરીને તે રાજ બાગમાં ગયે।
 ડીથે વારમાં લોકોની ત્યાં મોટી ભીડ જોવાને ભરાઇ. વચે
 વચમાં દેવતાની ચિત્રા ખડકી હતી. થોડી વારમાં પેલો બહુરૂ
 પી સતીનો વેશ લઇને આવી પહોંચ્યો. તેણે આંગમાં
 જરીનો સાળુ પહેર્યો હતો. માથાના કેશ છુટા મુક્યા હતા.
 કપાલમાં કંકુની આડ કરી હતી અને જે રણુછોડ, જે રણુછોડ
 કરતો આવતો હતો. ત્યાં જોવા આવનાર લોકોમાં જે
 કોઇ બ્રાહ્મણ હતા તેમને દક્ષણા આપી સતીના ધર્મ પ્રમા
 ãુ દાન ધર્મ કર્યું. પછી ચાતાને પ્રદક્ષણ કરાને જેવા તે તે
 માં પડવા જતો હતો તેવીજ આદેશાહની માતાએ દોડી
 આાને તેનો હાથ પકડી લીધો, અને આ પ્રમાણે તેનેકહ્યું
 શભાશહે તને! તારો વેશ તેં પુરો ભજવ્યો. હવે ખસ ક
 ર મારા બાઇના નથીજમાં એવુંજ બંધેલું હશે તેમાં તારો દોષ
 જરા પણ નથી. માટે હવે તું તારો જીવ નકામો ન ખોતો
 બહુરૂપી જે જરાજ દીધો," માહારણી સાહેબ મેં જ્યારે વા
 ધનાં વેશ લીધો હતો ત્યારે તમારા બાઇને મારવામાં પાછલ હ
 યો નહોતો ત્યારે આતો મારો પોતાનો પ્રાણુછે અને તેને માટે
 પાછો ફરીશ એમતો મારાથી બાવાનું નથીજ. તમે એ
 વાતનો વધારે આગ્રહ ન કરો. મને મારો વેશ પુરે પુરો ભજવ
 વાદો." રાજ માતાજીએ અને અકબર શુધ્ધાં ખીજ લોકોએ
 તેને ધણીએ સમજાવ્યો, પણ તે એકના બે થયો નહીં. આખરે
 જે રણુછોડ, જે રણુછોડ! કરતાં પેલી સજ્જગતી ચિત્રામાં
 જઇ પડ્યો. અને થોડી વારમાં બનીને ભસ્મ થઇ ગયે
 પછી. લોકો સવદા પોતપોતાને ઘેર જતાં રહ્યા, અને કચેરી
 ખરખારત થઇ. ખીજે દિવસે જ્યારે કચેરી ભરાઇ હતીત્યારે

બાદશાહે પૈસા બાંધી ગુના છેકરા ઉપર અતિશય ખુશી થઈને કહ્યું, “ આ છેકરાને વીરનું બળ ધણું છે, તેથી એને આ જયી ખીરબજ્ર કહેવો.” પછી તેને પ્રધાનની પદવી આપીને વરસાસન બાંધી આપ્યું. તે દિવસથી ખીરબજ્ર નિત્ય કચેરીમાં આવવા લાગ્યો. દિવસે દિવસે તેની કીર્તી વધતી ગઈ. આ બરત ખંડમાં તેના નામના ફક્ત ગઈ. અને જુદા જુદા દેશોથી પંદરો તેની મુક્તાકાત લેવાને આવતા ગયા. તેઓ તેની અતુરાર જોઈને પોતાના દેશમાં જઈ તેની વખાણ કરતા.

વાત ૨ છ

બેટા રોતાયા.

એક દિવસે કચેરી ભરાઈ હતી સારે બધા દરબારીઓ હાજર હતા, પણ એકલો ખીરબજ્ર જ ગેર હાજર હતો. હમણા આવશે હમણા આવશે એમ કરતાં એક કલાક થઈ ગયો, પણ તે કંઈ દેખાયો નહીં. આખરે બાદશાહે તેને બોલાવવાને સિપાઈને મોકલ્યો. સીપાઈએ જઈને તેને કહ્યું કે, બાદશાહ બોલાવે છે માટે જલદી ચાલો તેને બિરબજ્ર આપું છું” કરીને પાછો મોકલ્યો. સિપાઈએ દરબારમાં આવીને તેનો જવાબ કહ્યો. અરુમો કલાક થઈ ગયો પણ બિરબજ્રનો આવ્યો નહીં. બીજી વખત બોલાવવા મોકલ્યો તો તેને પણ એવો જ જવાબ આપ્યો. બાદશાહ તો આથી ધણી ગુસ્સે થઈ ગયો. ફરીથી ત્રીજી વખત માણસ મોકલ્યો. તેને પણ એવો જ જવાબ આપ્યો. ત્યાર

રે ત્રીજો માણસ પાછો ફર્યો ને ખીરખળ તો આવ્યો નહીં ત્યા
 રે બાદશાહે એક અમલદારને હુકમ કીધો કે, હવે તો ખીરખ
 ળ ન આવે તો તેને પકડીને લઈ આવ. અમલદાર તો પોતાને
 ફરમાવેલું કામ બજાવવાને ચાલ્યો. ખીરખળને ઘેર આવી તે
 ને દરબારમાં આવવાનું કહ્યું. ખીરખળે વિચાર કીધો કે, હવેજો
 જવાને આના કાની કીધી તો એમાંથી પરીણામ માહું નિપજ
 શો. માટે હવેતો ગયાવગર છુટકોજ નથી. પછી પોતે કપડાપહે
 રાંને તે અમલદાર સાથે દરબારમાં ગયો. બાદશાહેને રાજના ની
 ચમ પ્રમાણે સન્નામ બજાવ્યા પછી, પોતાની જગાએ જઇને બે
 ઠો. બાદશાહે તેને પુછ્યું, “ખીરખળ આજ તને બોલાવવા
 મોકલી મોકલીને પણ અમે કંટાળી ગયા તો પણ તારા આવુ
 છું” બોલ પુરાયયા નહીં. તેનું કારણ શું? તું આટલી વાર
 ઘરમાં શું કરતો હતો તો! ખીરખળે જવાબ દીધો, સાહેબ, બે
 ઠો રાતો તો, તેને સમજાવતો હતો. બાદશાહે કહ્યું, “ખીરખળ
 હવે તું જુહું બોલે છે. બાલને તેના મનગમતી ચીજ આપી
 એ એટલે તે મુંજો રહી જાય” ખીરખળે તરતજ ઉતર દીધો
 “ખુદાવંદ, બાલકને કેવીરીતે સમજાવવો, તેનો હજી આપને ખ
 ખર નથી, ત્યાં હુ વધારે તેશું કહું” બાદશાહે કહ્યું, “જો
 તારો જગાએ મારા જેવો હતો તરતજ તેને સમજાવતો.”
 ખીરખળે કહ્યું, “ખુદાવંદ, રાજ તે માખાપ છે, અને રૂંચત
 તેમના છોકરાં છે, માટે હું બાલક થાજી છું, આપ મને સમ
 જાવજો. પછી તમને ખબર પડશે.” બાદશાહે તે કમુત્તકર્યું. પ
 છી ખીરખળે નાના છોકરાના જેવો પોશાક પહેર્યો, અને બોંચ
 જી પર ખેસીને હળવે હાથે રડવામાંડ્યું. ત્યારે બાદશાહ તખ્ત
 ઉપરથી નિચે જતરી તેની પાસે ગયો, અને તેના શરિર ઉ
 પર હાથ ફેરવાને ‘બેઠા તું શાવાસ્તે રડે છે’ એમ પુછ્યું ત્યારે

તેણે તો વધારે જોરથી રડવામાંડ્યું. ત્યારે બાદશાહે તેને ત્યાંથી ઉઠાડીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને પુછ્યું, “બચ્ચા તું શા વારતે રડેછે? તને કાંઈ જોઈતું હોયતો કહીદે, હું તને સ્વપાવું.” તો પણ તેકાંઈ જવાબ નઆપતાં જાં જાં કરીને રડતો રહ્યો. થોડીવાર સુધી રડ્યા પછી તે બાદ્યો, અને જાસ (શેરડી) જોઈએ છે, તે મંગાવી આપ’. બાદશાહે તરતજ શેરડીના એક બારો ત્યાં મંગાવ્યો. તેમાંથી પસંદ પડે તે કાઢી લેવાને તેને કહ્યું, બીરબલે કહ્યું, ‘તું તારે હાથે એમાંથી કાઢીઆપ’. બાદશાહે તેમાંથી સારો જોઈને કાઢીઆપ્યો, તો તે, ‘ન જોઈએ’ એમ કહીને ફેંકી દીધો. આ નહીં પેલો. એમ કરતાં કરતાં આખરે એક કડકો પસંદ કીધો. તેહાથ માં લઇને ફરીથી રડવા માંડ્યું. ત્યારે બાદશાહે પુછ્યું. “બચ્ચા, હવે શામાટે રડેછે તને કાંઈ જોઈએ છે?” થોડી વાર રડ્યા પછી તેણે જવાબ દીધો, “એને તું તારે હાથે છોલી આપ, બાદશાહે શેરડી છોલીને તેના હાથમાં આપી. તે લઇને ફરીથી રડવા લાગ્યો. બાદશાહ પુછ્યું, “હવે શામાટે રડેછે.” તેણે જવાબ દીધો, “એના કટકા કરી આપ.” બાદશાહે તેના કટકા કરીઆપ્યાં. બીરબલે રડતાં રડતાં કહ્યું, “એને મારી ટોપીમાં નાખીઆપ.” બાદશાહે તેમ કર્યું. પછી તે ફરીથી રડવા લાગ્યો, હાથમાંની ટોપી શેરડીના કટકા સુદ્ધાં નાખી દીધી. બાદશાહે ઉઠીને તે બધા કટકા એકઠા કર્યા, અને તેની આગળ સુકીને કહ્યું, બેટા, તે જોમ કહ્યું, તેમ મેં કર્યું તો પણ હજી શાવારતે રડેછે? બીરબલે થોડી વાર સુધી રડ્યા પછી કહ્યું, “મારો જોવો પહેલો આખો કટકો હતો તેવો કરો આપ” અને ફરીથી રડવા લાગ્યો. બાદશાહે કહ્યું, “બીબલ

એમ એ તો ચાર પાંચ કટકાએ, પણ આના તો કટકા થયા તે કેમ આપી થાય” ખીરબલે તરતજ જવાબ દીધો. “ત્યારે પછી હું રડતો બંધ કેમ રહું?” બાદશાહે કહ્યું, “ખીરબલ, તને ધન્ય છે! તું જે બોલ્યો તે ખરું બોલ્યો. બાલકને સમજાવવો એ મોટી મુશ્કેલીની વાત છે.” એમ કહીને મનમાં તેને વિષે જે ક્રોધ બાળ્યો હતો તે શાંત કર્યો. પછી ખીરબલે તે કપડા કાઢી નાંખીને પોતાના પહેરૂને પોતાની જગ્યાએ જમીને બેઠો. બાદશાહે તેનાં વખાણ કરીને તેને કેટલુંક ધનમાં આપ્યાં પછી દરબાર મરખાસ્ત કરી.

વાર્તા ૩૭

તાનસેન અને ખીરબલની પરીક્ષા વિષે

દીલ્લી શહેરમાં તે વખતે તાનસેન કરીને મુસલમાન ગણાયો હતો. તે ગાવા વગાડવામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ હતો. તે વખતે આખા હિંદુસ્તાનમાં તેની જોડી હતી નહીં. તેને જે ગાંધર્વની ઉપમા આપી હોયતો તે તે પણ તે લાયક હતો. અક્બરમાં જેમ ખીરબલ હીરો હતો, તેમ ગાયન કલામાં તે હતો. તેનું નામ સાંભળી દેશો દેશથી ગવધયા તેને મલવાને આવતા. તેઓ પણ તેનું ગાયન સાંભળીને ખુશી થતા પાછા જતા. તાનના દેશમાં જઈ રાજા આગલ તેની વખાણ કરતા, તેથી રાજાઓ પણ તેનું ગાયન સાંભળવા આવતા. આટલો તે વખાણ્યો હતો, તો પણ તેને પૈતા વિષેનું અભીમાન મુદ્દલ નહોતું. પણ તેના જાતના

ખીજ લોકો તેને માટે મગરૂબ રહેતા. તેઓ બધા, ખી
 રખલ કરતાં તાનસેન વધારે સરસ છે એમ માનતા હ
 તા ખીરબલની પદવી તાનસેન કરતાં વધારે ચઢતી
 જોઈને તેઓને અદેખાઈ ઉત્પન થઈ. ધીમે ધીમે તે
 ઓ બાદશાહ આગલ તેની વખાણ કરવા લાગ્યા. બા
 દશાહ મનમાં આ બધું સમજતો હતો. તેઓ વખાણ
 કરતી વખતે ફક્ત તાનસેનનું જ નામ લેતા હતા, ખી
 રખલ તરફનો ધીક્કાર બાદશાહ પાસે મોઢે બોલીને દ
 ખાડતા નહતા. તે પણ બાદશાહ આ વાત સમ
 જી ગયો હતો. એક દિવસે દરબાર ભરાણી હતી. તે
 વખતે તેઓ વખાણ કરવા લાગ્યા, પણ બાદશાહ તે સ
 હન કરીશકયો નહીતેથી બોલી ઉઠ્યો. “તમે તાનસેનની આ
 ટકી બધી વખાણ કરો છો તેથી તે ગુણવાન હશે, પણ
 તે ખીરબલની બરોબરનો થઈ શકવાનો નથી.” બા
 દશાહનો આવો જવાબ સાંભળીને તો તેઓ ચુપજ થઈ
 ગયા. એ વાત કરવી તેઓ એ બધું કરી કચેરી
 બરખાસ થયા પછી તેઓ એક મોટા ઉમરાવના મહે
 લમાં એકઠા થયા. ત્યાં તેઓએ કેટલીક મસલત ખાન
 ગી રીતે કીધી. પોતે કીધેલી મસલત પ્રમાણે તેજ
 મહેલને તેઓ એ ઘણી સારી રીતે સજાગ્યો. તરે
 હ તરેહ વાર ખેઠકો બનાવી. તે વખતે કાંઈ હાલના જે
 વા વિલાયતી ટેબલ, ખુરશો અને કોચો નહોતા, પ
 ણ તેવખતની હિંદુ કારીગરીથી બનાવેલી તરેહ ત
 રેહની ખેઠકો હતી. વચમાં એક તખત બાદશાહ વાસતે
 રાખ્યું હતું. તાનસેનને ગાયન ગાવાવાસને બોલાવ્યો હતો.
 બધું તૈયાર કર્યા પછી બાદશાહને બોલાવવાને કેટલાક ઉમરા

પો ગયા. બાદશાહ આવ્યો. તે વખતના રીવાજ પ્રમાણે બધા
 લોકોએ ઊઠીને માથું નીચું નમાવી તેને માન આપ્યું. દીવાકરી
 ને વગર સલગાવ્યા એમના એમજ રહેવાદીધા હતા.
 ગાયન ચાલ્યું. તાનસેને પ્રથમ દીપકદયાળુ રાગ ગ
 યો. જેવો તેણે રાગ ગાયો કે તરતજ તે બધા દી
 વા પોતાની મેલે સળગીઊઠ્યા અને મેહેલમાં રોશ
 ની થઈ. પછી તેણે સંપુરણ રાગ રાગણી ગાઈ સ
 ભળાવ્યા. આખરે મલાર રાગ ગાઈ સંભળાવ્યો. મલ
 ર રાગ ગાયો કે તરતજ વરસાદ વરસ્યો. તે દિ
 વસ ગરમીના હોવાથી લોકો બહાઈ જતા હતા, પણ વ
 રસાદ વરસવાથી બધાના દીલ ખુશી થઈ ગયાં. જ્યાં
 સુધી મલાર રાગ ચાલુ રહ્યો, ત્યાંસુધી વરસાદ વરસતો
 રહ્યો. બાદશાહ તો આ ચમત્કાર જોઈને અતીશય આ
 નંદ પામ્યો. આવખતે લાગ જોઈને અમીરખાન નામ
 ના સૌથી મોટા ઊમરાવે હાથ જોડીને કહ્યું, “મહારાજ?
 તાનસેનના ગુણ ખીરબલના સઘળા ગુણ કરતાં ચઢીઆ
 તાછે કે નહીં તે આપે નજરો નજર જોયા અને અમે ધા
 રીએ છીએ હવે આપની ખાત્રી પણ થઈ હશે. માટે
 તાનસેનને ખીરબલની પદવી મળવીજોઈએ.” ખીજા અમી
 ર ઊમરાવો પણ એ વાતને મળતા થયા તો પણ બાદ
 શાહે નો ખુલ્લે ખુલ્લું કહ્યું “તાનસેન, જોઈએ તેવો ગુ
 ણવાન છે, પણ ખીરબલના ગુણની નીચે છે. પણ જ્યારે
 તમે અતીશય આગ્રહ કરોછો, ત્યારે તમને તે પ્રત્યક્ષરીતે દેખ
 ડાવીશ.” તેઓએ વિચાર્યું કે હવે કાંઈ વલેએવું લાગતું ન
 થી, પણ બાદશાહે કહ્યું છે કે, હું તમને તે પ્રત્યક્ષ દાખ
 લો દેખાડેશ, ત્યારે હવે ત્યાંસુધી ધીરજ ધરવી. પછી

સૌને કુલના હાર પહેરાવી પાન ગુલાબ આપી રવાના કર્યા પછી બીજે દિવસે બાદશાહે બ્રહ્મદેશના રાજા ઉપર એક કાગળ લખી કાઢ્યો. તેમાં એકું લખ્યું હતું કે, આ કાગળ લાવનાર બંને જણને તરતજ ગરદન મોરવા. જરવારની ઢીલ કરવી નહીં. વગેરે લખ્યું. પછી ઉપર ગોતાની મોહોર કરીને, પછી તાનસેન અને ખીરબલને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો. તાનસેનના હાથમાં કાગળ આપ્યા પછી બાદશાહે કહ્યું, બ્રહ્મ દેશના રાજાને ત્યાં જરૂરનું કામ છે માટે તમે જઈ આવજો. એ કામ ખીનથી થાય એવું નથી. તમે જશેનો જરૂદીથી નિવેડો આવે એમ છે. માટે જેમ અને તેમ જરૂદી રવાના થાઓ.” બાદશાહને ઘણું સારું” કહીને તેઓ બંને ત્યાંથી નિકલી આવ્યા. પછી ઘેર આવી ખીરબલે વિચાર કર્યો, “માનો ન માનો પણ આમાં કાંઈ દગો છે. પણ શીકર નહીં. જરૂર આવશે ત્યારે જોઈ લઈ શું!” પછી પોતાની બાયડીને ખાવાનું તૈયાર કરવાનું કહ્યું. તાનસેને ઘેરજતાં જતાં વિચાર કર્યો, “બાદશાહનું કાંઈ અગત્યનું કામ હશે સારેજ અમને મોકલે છે. નહીં તો શું ખેપીયા! એની ખોટ પડી છે? ચાલો એ બહાને ગામતો જોઈ આવીશું અને વળી ત્યાંના રાજાને ગાયન કળા દેખાડી ખુશી પણ કરીશું. એટલે આપણી કીર્તી પણ વધશે. અને રાજા કાંઈ ઇનામ પણ આપી દેશે.” એમ કહી ખુશીમાંને ખુશીમાં ઘેર ગયો. ઘેર જઈ બાયડીને ખાવાનું કરવા કહેતાંજ તેણે પુછ્યું કે, જવું છે ક્યાં? કાંઈ માણસ કાંઈ કામે બહાર જતો હોય તેને ‘ક્યાં જાઓ છો’ એમ પુછીએ તો તે અપશુકન માને છે તેજ રીતે આને પણ પુછ્યું. પણ આતો કાંઈ સુકન અપસુકન માનતો નહતો. તેણે જવાબ દીધો, “બા

અશાહને કામે બ્રહ્મદેશ જવું છે” પછી તેણે ખાવાનું તૈયાર
 કર્યું. ખીજે દીને સવારના પહોરમાંજ ખીરબલનો સિપાઇ
 એને બોલાવવા આવ્યો કે, ચલો દીવાનસાહેબ તૈયાર હોવે
 હશે. તાનસેન પણ સામન લેઇને નિચે ઉતર્યો. દાદર ઉપર
 જ ખીત્રાડી આડી ફરીગઇ. તેની છોકરીએ છીંક ખાધી. પ
 લુ તાનસેને કાંઇ ગણ્યું નહીં. ખીરબલ તેનીરાહ જોતા
 ઉભો હતો. બેઠજી પોતા વાસ્તે તૈયાર રાખેલા ઘોડા ઉપ
 ર સ્વાર થયા અને રવાના થયા. શહેરના આગલ અ
 ાવી પહોંચતાંજ દરવાજા બંધ દીધા. હજી વખત થયો નહતો
 તેથી સિપાઇ ઉંઘતો હતો. ખીરબલ સાથે આવેલા સિપાઇ
 એ ચોકીયાન સિપાઇને જાગૃત કર્યો. તે બિચારો આંખો
 ચોલતો ચોલતો,, કાનહાંકાનહાંકા,, પુછવા લાગ્યા. સિપાઇએ
 ક્યું, “અરે ઉઠ! દરવાજા ખોલ દીવાન સાહેબ ખોટી રહેલ
 એ.” દીવાનનું નામ સાંભળતાંજ તેની ઉંઘ ખુંધ બધીહડી
 ગઇ. તરતજ કુંચી કાઢાડી દરવાજા ખોલ્યા. બેઠા જ
 લમ બહાર નિકળ્યા. રસ્તે ચાલતાં બપોર થયા એટલે મુક
 લા બહાર નિકલ્યો રસ્તે ચાલતાં બપોરે થયા એટલે મુકમ
 મકરયાપછી જમીકરીને ત્યાંથી સાંજ પડી એટલે નિકલ્યો
 પડયા એમ કરતાં ઠેલેક દિવસે તેઓ બ્રહ્મદેશમાં અવી
 પોહ્યાં. શહેરની પાસે આવ્યા એટલામા રાત પડીગઇ હતી
 તેથી દરવાજા બંધ હતા. અહીં તેમને કોણુ જોલખતો હોયજો
 ખારણુ ઉઘાડે. રાતની રાતનો ત્યાંજ કાહડવાનો તેઓએ વિ
 ચાર કર્યો. ખીરબલે કહ્યું, “ભાઇ તાનસેન! આપણે અહીં
 આજ પહેલા વેલાજ આવ્યાછીએ અને વસી જંગલમાંપડયા
 છીએ માટે આપણુ માંથી એક જણુ જાગતો બેસેતો વધુ

૨ે સારું.” તાનસેનને એ વાત પસંદ પડી. તેણે પ્રથમ જગ વાતું ક'યુલ ક'યું. બીરબલ સુવાની તજવીજ કરવા લાગ્યો એ ટલામાં ત્યાંથી એક ગામડીઓ જતો હતો તેણે તેમને જોયા. તેથી તેણે આગલ આગલ આવીને પુછ્યું, “બાપાઓ તમે પરદેશીછો એવું તમારા દેખાવ ઉપરથી લાગેછે. અહીં વા ખની ધાસ્તી બણીછે, માટે તમે અહીં સુતાના. મારી જીવડી અહીંથી પાસેજ છે ત્યાં ચાલો.” તાનસેનને તો એટલુંજ જોઈ પડ્યું હતું, પણ બીરબલે જરા તરા આના કાની કરવામાંડી પણ પેલા ગામડીઆએ અતીશય કાલા વાજા કર્યાથી તેણે પણ ક'યુલ ક'યું. પછી તેઓ બંને જણા ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ નેતેની સાથે ગયા. ગામડીઆએ જઈને તેમના ઘોડાને પોતાના વાડામાં છોડાવ્યા. તાનસેન મુસલમાન હતો, તેથી તેને જુદા ઓરડામાં ઉતારો આપ્યો. સવારના પહોરમાં તેઓ ઉઠીને જવા નીકળ્યા, પણ પેલો ગામડીઓ આગ્રહ કરવા લાગ્યો કે, જમીને જાઓ. તેનો અતીશય આગ્રહ જોઈને તેઓ રહી ગયા. ગામડામાં મળતી સારીસારી જથ્થોસો બધી રાંધેલી હતી. જમીને તેઓ ઘોડા ઉપર બેસીને નિકલી ચાલ્યા. ગામમાં દાખલ થઈને જીવેછે તો, જાણે બીજી ઇંદ્ર પુરી જ છે કે શું! એવો તેનો ભપકો હતો. ચોમેર વેપારીની દુકાનો આવી રહી હતી. એક તરફ સોના રૂપાના દાગીનાઓ લઈને સરાફો બેઠા હતા. બીજી મેર મોડાઈ વાળાની દુકાને બીડ બરાબ હતી. રૈયત સુખી હતી. રાજા દયાળુ અને પ્રજા પાલક હતો. તેના રાજ્યમાં ગરીબ તેમજ પૈસા દારને સરખો ઇનસાફ મળતો હતો. સરકારી અમલ દારો પે તના ધર્મ પ્રમાણે કામ કર્યા જતા હતા. તેઓ કાઠની બાંચ રશવત લેતા નહોતા. પ્રજા બધે પ્રગરે સુખી હતી.

ખીરખણ અને તાનસેન એવા ઇંદ્ર પુરી જેવા સોભામ મ.
 ન શહેરમાં જોતા જોતા ચાલ્યા જાયછે. તેઓના કપડા રા
 જ વંશી જેવા જોઇને લોકો તેમને માન આપતા. ત્યાં
 તેમને કાંઈ એ જાખનો નકોનો કે તેઓ કોણ અને ક્યાંના ર
 હેનાર છે. તેઓ દરબારનો રસ્તો પુછતા પુછતા આગલ
 ચલ્યા. આખરે તેઓ દરબારમાં આગળ આવી પુચ્યા. ત્યાં
 બહીજ બીડ થઈ હતી, તેથી તેમને અંદર જવાને રસ્તો
 જડ્યો નહીં. આખરે ચોખદારની નજર તેમના ઉપર પડી
 તે તેમને પરદેશી જાણીને પાસે આવ્યો. અને તેઓ કોણ
 હતા અને ત્યાં શામાટે આવ્યા હતા, એમ પુછ્યું. તેઓ
 દિલ્લીથી અકબર બાદશાહનો કાગળ લખને આવ્યા હતા
 એમ તેઓએ જવાબ આપ્યો. એકતો તેઓ દીલ્લીથી બા
 દશાહી સંદેશો લખને આવેલા અને વળી તેમનો પોશાક
 રાજ વંશી તેથી સિપાઈ તેમને દરબારમાં લઈગયો. તેમને
 થોડે દુર ઉભા કરીને તે સિપાઈ પોતે રાજ આગલ ગ
 યો, અને પોતાનું માથું નમાવીને બોલ્યો, “આવીદ! દી
 લ્લીથી અકબર બાદશાહનો સંદેશો લખને તેની દરબારના
 બે અમીરો આવ્યા છે. આપ જો રજા આપોતો તેમને અ
 દર લઈ આવું.” રાજાએ રજા આપવાથી તે તેમને આગળ
 લઈ ગયો. રાજાએ તેમને આસન આપીને બેહાડ્યો. દરબાર
 નું કામ ખલાશ થયા પછી તેમના આવવાનું કારણ પ
 ળ્યું. તેના જવાબમાં ખીરખણે, બાદશાહે આપેલો કાગળ
 આપ્યો તે ફાડીને વાંચીજોયું તો તેમાં આપ્રમાણે લખેલું હતું.
 “બહમ દેશના રાજા
 જોગ”
 , ‘દીલ્લીથી લાં ઢિંદુસ્તાનનો સોથી મોટો બાદશાહ, જેનું રાજ’

“ઉતરથી દક્ષીણ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીના સઘળા દેશોમાં”
 “લખાએલું છે, તે તમને આ કાગલ લખીને જણાવેછે કે,”
 “મારી દરબારના આ બેમાણુસો જે તમારી તરફ કાગલ લ”
 “ધને આવ્યાછે, તેમને ઠટકાક ખાનગી કારણોને માટે ગર”
 “દના મારવાછે. અને તે કામ ખાનગી રીતે કરવાનું હોવાથી”
 “અત્રે બની શક્યું નહીં, તેથી તમારી તરફ” એમને મોકલ”
 “વ્યાછે, તેમને ઉપર લખ્યા પ્રમાણે શીક્ષા કરજો.” વગેરે
 વગેરે.

પછી તેણે તે પોતાના વજીરને વાંચવા માટે આવ્યો તે
 પણ વાંચીને ઘણોજ અન્યથ થયો. પછી રાજાએ તેનો શું
 વિચાર હતો, તે પુછ્યું. વજીર જે અતીશય ચતુર હતો, તે
 બોલે કહ્યું, “મહારાજ! આ વાતમાં કાંઈ પણ બેદ હોવો જોઈ
 એ. માટે એમને એક અડવાડીઆ સુધી કંદમાં રાખ્યા પછી
 કરવું હશે તે કરીશું. રાજાને તેની સલાહ પસંદ પડી. પ
 છી વજીરે સિપાઈઓને ઈસારત કરી. સિપાઈઓએ તેમને
 તરત પકડી લઈ હાથ પગમાં બેડીઓ નાખી દીધી.
 તાનસેનના તો હાંઝાં ગગડી ગયા. વજીરે તેમને એમ
 કરવાનું કારણ કહી સંબળાવ્યું. પછી તેમને કંદમાં લઈ જ
 વાને દરખાવ્યું. સિપાઈઓ તેમને લઈ ચાલ્યા. વજીરના હુક
 મથી બંનેને એકજ ઓરડીમાં કંદ કર્યા. સિપાઈના ગયા પ
 છી તાનસેને ખીરબલને કહ્યું, “ભાઈ ખીરબલ! આતો અહી
 આવીને હવે ફસાઈ ગયા. આતો જીવ જવાની વાતછે. તારી
 કાંઈ અકકલ પહોંચતી હોયતો, એનો કાંઈ ઉપાય શોધી કહ
 ડ, નહીંતો આપણા બંનેના જીવ જશે.” ખીરબલ તો મનમાં
 સમજી ગયો હતો કે, આ સઘળું બાદશાહે તેની હુશીઆરી
 જોવાને માટે કર્યું છે. પછી તાનસેનને ગભરાઈ ગયેલો જણી

ને તેણે કહ્યું, “ભાઈ તાનસેન! આપણા બચાવનો માત્ર એ કજ ઉપાય છે અને તે લાગી જાયનો લાગી જાય નહીંતો પછી જીવ જવાનો બે ઉપાય એકેજ, જ્યારે આપણને ગરદન મારવાની જગાએ લઈ જાય ત્યારે આપણે એક બીજીથી અમારું મરવાની ઇચ્છા દેખાડવી સિવાય બીજી કોઈ યુક્તિ મારા ધ્યાનમાં આવતી નથી. પરંતુ તારી યાત્રીના લોકો કહે છે તેમનું યુજીવાન છે, માટે તું કોઈ નવી યુક્તિ શોધી કાઢ.” તાનસેને કહ્યું, “ભાઈ બીરબ્રજ! આ કાંઈ મશ્કરી કરવાનો વખત નથી, હાલ તો હું તારે શરણે છું. તું કહે છે, કે,

તારી યાત્રીના લોક તને યુજીવાન કહે છે, તો હું યુજીવાન ક્રૂર ગાયણ વિદ્યામાં છું. અકલમા હું તો શું પણ આખી દુનીયામાં તારાથી વધે એવો માણસ મેં જોયો નથી. માટે હવે આવે વખતે તું કાંઈ યુક્તિ કાઢ.” બીરબ્રજે કહ્યું, “હમણા મેં જ, યુક્તિ તને કહી, તેના કરતાં બીજી કોઈ સારી યુક્તિ મને ઝુઝી નથી. માટે મેં જે પ્રમાણે કરવાનું કહ્યું છે તે પ્રમાણે કરવાનું યાદ રાખજે, પણ તો જે કાંઈ બનવાનું હશે તે બનશે.” જેમ તેમ કરતા તેઓ એ એક બઠવાડીયું કાઢ્યું આઠમેં દહાડે સવારના પહોરમાં તેમને સિપાઈઓ ગરદન મારવાની જગાએ લઈ ગયા. તાનસેન બહારથી તો ખુશી દેખાતો હતો, પણ અંદર, હાએ બાપ કેમ થશે, એમ થતું હતું. ગરદન મારવાની જગાએ તેમને લઈ જઈને ઉભા કર્યા પણ, બીરબ્રજ આગત થયો અને મને પ્રથમ મારો એમ કહેવા લાગ્યો. તેને એ પ્રમાણે આગલ થતો જોઈને તાનસેન તેને પાછલ હાથે પોતે આગલ આવ્યો, અને મને પ્રથમ ગરદન મારો! એમ બેડ જણે એક બીજીની પહેલાં મરવાની ઇચ્છા દેખાડવા માંડી. સિપાઈઓ તો આવે બનાવ જોઈને

હસવા લાગ્યા. તેઓએ વિચાર્યું કે, આ ભોકે દિવાના થઈ ગયાછે શું? પછી તેઓમાંનો એક સિપાઈ દોડતો દોડતો દર બારમાં ગયો. ત્યાં જઈને તેણે રાજાને બનેલી સમસ્યા વાત કહી સંભળાવી. આ વાત સાંભળીને વજીરે કહ્યું, “જાહેરનાહ! મેં તો આપને તેજ વખતે કહ્યું હતું કે, એ વાતમાં કાંઈ પણ છુપો ભેદ હોવો જોઈએ. નહીં તો એમને કાણ હોય જે ખુશી થી મરવાની ઇચ્છા દેખાડો માટે એમને અહીં બોલાવીને યુજીતું જોઈએ. રાજાને પણ એ વાત પસંદ પડી. સિપાઈ ને હુકમ કરવાથી તે તેમને ત્યાં બોલાવી લાગ્યો. પછી બીર બ્રહ્મ તરફ ફરીને વજીરે કહ્યું, “તમે એક બીજાની પહેલાં મરવાની ખુશી દેખાડો છો તેનું કારણ શું છે તેકહો” બીરબ્રહ્મે કહ્યું, “તમને તેવાત કહેવાથી અમને ગેરફાયદો થશે, માટે અમે કહેવાના નથી.” બીરબ્રહ્મના આ પ્રમાણે ના બોલવાથી તેમના શકમાં વધારો થયો. રાજા અને વજીરે યોડાવાર વિચાર કરી ને તેમને કહ્યું, “જો તમે અમને એ વાત નહીં કહેશો તો તમને અમે જન્મસુધી બંદીખાનામાં રાખીશું. માટે જે કાંઈ ખરે ખરું હોય તે કહી દો.” બીરબ્રહ્મ જાણે એ વાત કહેવાને કેવો કદલગીર હોય, અને તે કહેવાને તેની જીભ ઉપડતી નહોતી એમ બહારથી દેખાડતો પણ અંદર ખાતરી તો ખુશી થતો બોલ્યો, “રાજાસાહેબ! જ્યારે તમે અમને એ વાત કહેવાને જીલમ પાડો છો ત્યારે કશું વગર છુટકો નથી. પણ મને તો એમ લાગે છે કે, જો હું એ વાત કહીશ, તો મને ધણીજ ગેરફાયદો થશે. હશે! બનવા કાળ હશે તે બનશે. જુઓ સાંભળો! અમારો ખાદશાહ અકબર, તમારું રાજ્ય લેવાને ઘણા વરસ થયા છતાં રાખે છે, પણ તમે તેના કરતાં વધારે બળવાન પડ્યા, તેથી તમારી સામે થઈને તો બહી શક્યો નહીં. પણ એક દીવસને આ

મિ, જ્યારે દરબાર ભરાઈ હતી ત્યારે, બાદશાહે ત્યાં પોતાના
 મનની વાત કહી. તે વાત સાંભળીને અમારી સભામાં બેઠેલો
 એક પંડીત બોલ્યો કે, જો આ દરબારમાં હલાએ માણસોનો
 જીવ તે રાજા લે તો, તેના મરણ પછી જે પ્રથમ માર્ગ ગ
 મો હોય તે રાજા થાય અને બીજો તેનો વજીર થાય, અને
 તેઓ તે બાદશાહની તરફથી રાજ્ય બાદશાહના
 હાથમાં આવે. આવું તેનું બોલવું સાંભળીને આખી દરબાર
 ખુશી થઈ રાજાએ જે જણને મોકલવાનું કહ્યું, કોને કોને
 મોકલવા તેનો વિચાર થઈ પડ્યો. આખરે બધા લોકોની સ
 મતીથી અમને મોકલવાનો વિચાર થયે. બાદશાહે ચીઠી લ
 ખી આપી, તે લઈને અમે અહીં આવ્યા. અમને મારવા મો
 કલવાનું એજ કારણ છે. હવે અમને વગર ઢીલ કરવો ગરદ
 ન મારવાનું ફરમાવે. હવે ઢીલ અમારાથી મુદલ ખમા
 તી નથી.” તેનું આવું બોલવું સાંભળીને રાજા ચોંક્યો. હવે કે
 મ કરવું તે બાબત તેણે વજીરનો મત લીધો. વજીર જે તેના
 કરતાં દોહોડ ચતુર હતો. તે બોલી ઉઠ્યો, “ખુદાવંદ! એ લો
 કોના માંહો માંહેના કજીઆ ઉપરથી એ વાત ખરી હોય એ
 મ લાગે છે. (જરા વિચાર કરીને) આપણે એને મારીશું તે
 થી ઉલટી આપણને હાણી થશે. માટે જેમ એ લોકો કાગલ
 લઈને આવ્યા તેમ એમને અત્રેથી જવાબ કહીને મોકલીશું.
 કાગલ લખી આપવાની કાંઈ અગત્ય નથી. (પોતે કાગલ લ
 ખી જણે એટલેજ તો!!) મોટે મોહું જે કાંઈ કહેવાનું છે તે
 કહી દો. (પોતાને બોલવાના સાંસાનતે!!)” રાજાને આ યુ
 ક્તિ પસંદ પડી. તેણે કહ્યું, “આપણે કાંઈ અકબરના તાબે
 દાર નથી, કે તેનો હુકમ બળવીએ. (બીરબલ અને તાનસેન
 તરફ ફરીને) અમે તમને ગરદન મારવાને ખુશી નથી, તેથી,

ત તમારે દેશ પાછા જાઓ, અને તમારા રાજાને કહે
 જોકે, ક્ષત્ર દેશનો સૌથી માટો અને બલવાન રાજા કાંઈ તમા
 રો તાબેદાર નથી, કે તમારો ફરમાવેલો હુકમ બળલાવે. તમ
 ને જો ગરદન મારવા જોઈયતો તે પોતેજ પોતાના રાજામાં મા
 રે. અમે નીરદેશ ને મારીને પાપ કરતા નથી (મોઢેથીના ક
 હેવાનું બાકી કરવાનું તો ખરું જ !!) માટે તમે જેવા આવ્યા
 હતા તેવાજ પાછા જાઓ.” ત નસેનના મનમાં તો એવું થા
 મકે, ક્યારે અહીંથી છુટીએ. પણ એટલામાં ખીરબલ બોલી
 ઉઠ્યો, “અરે સાહેબા! અમો ગરીબ ઉપર દયા તો કરો !! પ
 હુલા અમને મારી નાખવાનું કહ્યા પછી હવે ફરી જાઓછે
 એ કાંઈ સારી વાત નહીં. તમે અમારા બાદશાહનો એ સો હુ
 કમ તો માન્ય કરો!! તમે જ્યારે અમને અમારી છુપી વાત
 કહેવાની ફરજ પાડી ત્યારે અમે તે કહી. હું તે અગાડથીજ
 કહેતો હતો કે એમાંથી નુકશાન અમને થશે, અને તે થયું
 પણ-હજી પણ અમારી ઉપર દયા કરીને અમને ફાયદો થાય
 તેમ કરો ! અમને ગરદન મારવાને માણસને હુકમ કરો ! જુ
 ઓ સાહેબ દયા કરો !!”, આ બધો વખત તાનસેનના પેટમાં
 તો જાણે જીવજ ન હોતો. તેતો સફેદ પુની જેવો થઇને ઉ
 બો હતો. રાજાએ ખીરબલનું આવી રીતનું બોલવું સાંભળીને
 કેહ્યું, “ તું જેટલું બોલશે તેટલું બધું વગર અર્થેનું છે. વિષ
 છે તે જાણ્યા પછી કોઈ પીતું નથી, તેમજ મે પણ જ્યારે
 વાત સાંભળી ત્યારે હું કેમ હાથે કરીને દુઃખમાં પડું ! વલી
 અકબર મારા એક સહુથી નાના વજીરની પદવીને પણ લાયક
 નથી, તે મને શું કરશે? માટે હું તમને હુકમ કરું છું કે, ત
 મારે તરત આગામ છોડીને ચાલીજવું, નહીં તો કે મારા સિ
 પાઈએ તમને મુઝકા બાંધીને ગામ બહાર ફાંસી આપશે
 ખીરબલે કહ્યું, “જ્યારે આપ નામદારની એવીજ મરજીભારે

અમારો કાંઈ ઉપાય નથી. પણ અમે જોઈશ્વરી પાછાજઈશું
 તો બાદશાહ અમારી ઉપર ગુસ્સે થશે. પણ જ્યાં તમેજ ના
 પાડોછો એટલે નિરાશ થઈને પાછા ફર્યાવગર છુટકો નથી’
 એમ કહી જાણે પોતાને કેટલુંક નુકશાન થતું નહોતું! તેવો પો
 તાનો દેખાવ કર્યો. પછી તેની રજા લઈને તેઓ બંને જાણીયાં
 થી નિકળ્યા. કેટલેક દિવસો દીક્ષી પોહોંચ્યા. બાદશાહતો શુ.
 પરીણામ નિપજશે તેવીયે અગાજીથીજ જાણીતો હતોજેવખતે
 તેઓ શેહેરમાં દાખલ થયા તે વખતે દરબાર બરાણી હતી, તે
 થી ઘેર જવાને બદલે તેઓ પાધરા દરબારમાં ગયા. બાદશા
 હે તેમને આવકાર દઈને બેસાડ્યા પછી ત્યાંથી બન્યું તે પુછ્યું
 તાનમે તે કહ્યું. “સાહેબ, જોખીરબક્ષ શાંચે નહતે અને ખીજો
 કોઈ હતોતો આજે અહીં આવવા પામતે નહીં. ખીરબક્ષની અ
 ક્રમ હુશી ચારીથીજ અહીં આવીશકયા. નહીંતો ત્યાંજ સોવર
 સ પુરાયયા હતે.” એમ કહી ત્યાં બેસી બધીબીતા કહી સ
 ભળી. પછી બાદશાહે પોતાની જાતીના (મુસલમાન) બોકો
 તરફ ફરીને કહ્યું “મેં તમને તે દિવસે કહ્યું હતું કે, બેમાંથ
 વધારે હુશીઆર કાણુએ તે હું તમને નજરે દેખાડીશ તે પ્ર
 માણે આ તમારીજ જાતીનો જેની તમે વખાણુ કરતા હતા,
 અને જેને તમે ખીરબક્ષની પદવી અપાવવા માગતા હતા, તેને
 મોટેથીજ સાંજ્યું, અને તેથી તમારી ખાત્રી પણ થઈશે
 જ? એટલામાટે હવે હું તમને કહી મુકુંછું, અરે! સખત હુ
 કમ કરી મુકુંછું કે, તમારે હિંદુઓની અદેખાઈ કરવી નહી, પ
 લુ હિંદુ અને મુસલમાન બેઝને એક સરખા ગણવા. હિંદુ
 પણુરૈયતએ તેજ પ્રમાણે મુસલમાનએ.” ત્યારે તેઓમાંથી અ
 ખીરખાનનામનોઝમરાવ બોલી ઊઠ્યો, “ખુદાવંદ, હવે અમ
 રી ખાત્રી થઈ કે, જેનેજ જાણતું હોય તેતેનેજ આપવુંજો

ઇએ. પણ એક વાતનો અમને શક છે કે, હિંદુને અમે મુસલ્માન
 માનોની બરોબરી આ કેમ ગણીએ? તેઓ તો કાફર લોકો છે
 અને ધણ દેવાને માને છે. આપણા પવિત્ર કુરાનમાં તો એવું જ
 લખ્યું છે કે, 'દેવ એક જ છે, માટે તેને જ માનવો. જે ધણી ધણા
 દેવાને માને છે તે કાફર હોય છે' માટે એનો કાંઈ બંદોબસ્ત જો
 કરો તો અમે તેમને અમારી બરોબરીના માનીશું." બાદશાહ
 હે કહ્યું, "તેનો ધર્મ તેને મનથી સારો છે. કાંઈ પણ ધર્મની
 નિંદા કરવી નહીં. આપણા પવિત્ર કુરાનમાં લખ્યું છે કે, 'જે કો
 ઇ પોતાના ધર્મ ઉપર પુરતો વિશ્વાસ રાખે છે, તે સ્વર્ગમાં જા
 ય છે' માટે પોતાનો કોઈ પણ જાતનો ધર્મ હોય તે ઉપર પુર્ણ
 એતેકાદ રાખવો જોઈએ. જે ધણી ધર્મ ઉપર એતેકાદ રાખ
 તો નથી તે નરકે જાય છે. માટે તમારે ધર્મ બિ બાબત વચમાં
 લાવી કોઈને પણ નુકશાન કરવું નહીં. જે કોઈ પણ અમલ
 દાર, અથવા સરદાર નેની વિરુદ્ધ ચાલી કોઈને પણ વગર વાં
 કે દંડશે અથવા કાંઈ શિક્ષા કરશે તો તેને મારી મરજીમાં આ
 વશે, એવી સખત શિક્ષા હું કરીશ" બાદશાહનું આવું બોલવું
 સાંભળીને તો બધા ચુપ થઈ ગયા. દરબારનું કામ આગળ ચાલુ
 ખીરખત્ર અને તાનસેન તરત જ નાંજ ચાલ્યા આવેલા હોવાથી
 તેમને બાદશાહે ઘેર જવાની રજા આપી. કેટલાક ઇનસાફો ચુ
 ક્યા પછી દરબાર બરખાસ્ત થઈ. ખીજે દીવશે બાદશાહ અને
 ખીરખત્ર જ્યારે ખાંનગી ઓરડામાં બેઠા હતા ત્યારે બાદશાહે
 પોતે તેને આવા જાંખમમાં નાંખ્યો હતો તેની માફી માગી.
 ખીરખત્રે કહ્યું, "શાહેબ, એમાં કાંઈ તમારે માફી માગવા જે
 વું છે જ નહીં. અમારા સારા લાગ્યે જ અમે અહીં આવી પ
 હોંઆ. એ પ્રમાણે બનવાનું અમારા નશીબમાં લખ્યું હશે તે
 બન્યું. એમાં તમારો જરા પણ વાંક હું ગણતો નથી." પછી બ

દેસાહે તેને કેટલુંક નજરાણુ ભેટ કર્યું.

વાત ૪ થી.

મુરખસે' ગાંઠ પડીતોક્યાકરના! 'ચુપ રહેના'

અકબર અને ખીરબલ વચ્ચે ધીમે ધીમે મીત્રાચારી વધતી ગઈ. તેઓ ધણી વખતતો એક બીજાની મસ્કરી પણ કરતા. ખીરબલ લાગ કાવે તો કાંઈ ગરીબને કાંઈ શિખવીને બાદશાહ પાસેથી કાંઈ પણ મદદ અપાવતો, એક દિવસને સમે એવો બનાવ બન્યો કે, અકબરનો ગુરજે, એક મોટો પીર હતો. તે મક્કા રોહરથી નિકસેલો, ગામો ગામ ફરતો, દીલ્લીમાં આવી પહોંચ્યો. બાદશાહે તેને ધણી આદર સન્કારથી પોતાના મહેલમાં ઉતારો આપ્યો. તેની સેવામાં તે પોતે પણ હાજર રહ્યો. કેટલાક દિવસ રહ્યા પછી તે નિકલ્યો, ત્યારે બાદશાહે તેને કેટલોક ખજાનો, તથા પૈશાક વગરેખીજી ભેટો આપી. તે તેણે વગર અચકાયે લીધી. તેના ગયા પછી બાદશાહે ખીરબલને પુછ્યું, “અરે ખીરબલ! જેમ આપીર મારો ગુરજે, તેમ તારો કાંઈ છે કે નહીં? અંતે હોયતો તે ક્યાં રહેછે તેનું જાણેછે કે નહીં?” ખીરબલ, જે સમયને વર્તનારો હતો તે જોલ્યો, “મહારાજ, મારા ગુરજો ધણી છે, અને તેઓ કાંઈ આદેશના રહેવાસી નથી, તેથીજ તમારા દીઠામાં આવતા નથી. પણ હાલમાં થોડુંક થયું મેં સાંભળ્યુંછે કે, મારા વચલા ગુરજી અંતે પધાર્યાછે, પણ તેઓ ક્યાં રહેછે તે હું જાણુંગો નથી, કારણકે તેઓએવાતો ઇચ્છા વગરના છે કે, મુજ જેવા રંક શિખને ઘેર પણ પધારતાનથી.” બાદશાહે કહ્યું, “ખીરબલ, તારા ગુરજી એવાછે તો મારે તેના દર્શન કરવાની અપેક્ષાછે, તેનું

જેમ તેમ કરીને પુરી કર” બીરબળે કહ્યું, “જ્યારે આપની એવી જ ઇચ્છા ત્યારે તો, હું તેમને શોધી કહડાવીશ, અને જો તે એ તમને દર્શન આપવાને ખુશી હશે તો તમને તેમની પાસે લઇ જઈશ.” બાદશાહે કહ્યું, “એકામ જેમ અને તેમ જલદી થી થવું જોઈએ.” બીરબળે કહ્યું, “મહારાજ, તૈયાર છું.” પછી ઘેર જવાની રજા લઇને તે નિકળ્યો. રસ્તામાં તેને એ ક કઠીઆરો મળ્યો. તે જંગલમાંથી લાકડા કાપીને બાંધેલા હતા, પણ હજી સુધી તેનો કોઇ ખરીદદાર મળ્યો નહોતો, તેથી તે આમથી તેમ ભટકતો હતો. તેને બીરબળે ઘોલાવ્યો તેના ભારાની કોંમત પુછી. તેણે જોટલા પૈસા માગ્યા તેટલા આપવા કબુલ કરીને તે ખરીદ કીધો. પછી તે પોતાને ઘેર લઇ જવાને મસે તેને ઘેર તેડી ગયો. તેના પૈસા ચુકવી આપ્યા પછી બીરબળે કહ્યું, “હે કઠીઆરા! તારા દેખાવ ઊપરથી તું કોઇ ભદ્રું માણસ હોય એમ જણાય છે. તારું આજે એ કામ પડ્યું છે તે જો તું કરસે તો હું તને પચાશ રૂપીઆ આપીશ.” કઠીઆરાએ વિચાર્યું કે એકતો દિવાન છે, એટલે જેડે પકડશે તો પણ ના પડાવાની નથી પણ આતો જ્યારે પૈસા આપવા કહે છે ત્યારે તો એનું જોઈએ તેવું અત્રે કામ હશે તે કરવું પડશે. પછી બીરબળ તરફ ફરીને કહ્યું, “અન્ન દાતા! આપ જે કાંઇ કામ ફરમાવશો તે કરવાને સેવક તૈયાર છે.” બીરબળે કહ્યું, “તારે હું આપું તે પેસ પહેરીને હનમાનના મદીરમાં જઇને ખેસવું. ત્યાં બેઠે બેઠે માળા જાળ્યા કરવી. કે છની સાથે બોલવું નહીં, તેમજ કોઇની સાંમે જોવું પણ નહીં. ત્યાં તારી પાસે મોટા મોટા શેડ, સાહુકારો, તેમજ અમીર ઉમરાવો પણ આવશે, અને વળી આપણો નામદાર બાદશાહ પણ તને ગાવા વાસે આવશે, તો પણ તારે બીનું નહીં

તે તને બોલાવે તોપણ બોલવું નહીં. તારી પાસે સોનાં મોહોરોના ઢગલા કરે તોપણ તારે જોવું નહીં. ફક્ત તારે માળા ફેરવ્યા કરવી એટલો બધો વખત હું ત્યાં છુપાયેલો રહીશ. જો એમાં જરા પણ ચુક્યોતો તારે માથું કપાવી નાંખીશ, તે યાદ રાખજે.” એમ કહીને તેને શરીરે રાખ ચોઝાવી. ને કોપીન પહેરાવ્યું, અને માંથે મનાવટ ભરેલી ઝટા ખાંથી એ પ્રમાણે તેને એકદમ અદ્ભુત યોગનો અવતાર બનાવી દીધો. ખીરબજે તેને જે કાંઈ કહ્યું તે તેણે કર્યું, પછી તેને હ નમાંનના મંદીરમાં લઈ જઈને મૃગાસન પાથારી આપીને બેસાડ્યો, અને ફરીથી શિખામણના બે બોલ કહીને ત્યાંથી બે દશાહ આગલ ગયો. બાદશાહ કેટલાક અમીર ઉમરાવ અને મુસલમાન તેમજ હિંદુ સરદારો સાથે બેઠો હતો, ત્યાં ખીરબજે જઈ લાગ્યો. ખીરબજે કહ્યું, “ખુદાવંદ! મારા ગુરુજી મને મળ્યાછે. તેમની પાસે તમારાવીંધે વાત કરતાં, તમને પોતે મલવાની ઇચ્છા દેખાડી. મેં તમને તેડી લાવવાનું વચન આપ્યું. પણ તેમણે એક વાંધો લીધોછે કે, મારે તમારી સાથે ત્યાં જવું નહીં. અને જો હું તમારી સાથે ત્યાં આવું તો તેઓ મારી ઉપર ગુસ્સે થઈને કદાચ ત્રાપ આપે તેથી તમે ત્યાં જાઓ. અકબરે પુછ્યું, “તેઓ ઉતર્યાછે ક્યાં?” ખીરબજે કહ્યું, “મેં ટાલનમાંનના દેવલના એક ખુણામાં બહારની બાજુએ.” બાદશાહ તો પોતાની સાથે વજીર ઉમરાવ વગેરેને લઈને ત્યાં ગયો. ત્યાં જઈને જુવેછેતો એક ખાખા આવો શરિરમાં રૂપ પુષ્ટ બેઠો બેઠો માળા ફેરવેછે, અને કાંઈના સામે નજર કરી જોતો પણ નથી. બાદશાહ અને તેની સાથે બીજા માણસો જઈ તેને પગેલાગી તેની સામે બેઠા. બાદશાહે લાથ ભેડી ને તેની સ્તુતી કર્યા પછી પુછ્યું, “મહારાજ આ

પનું નામ આપના ગામનું નામજો કૃપા કરોને નિવેદન કરશે।
 તો મુજ ગરીબ ઉપર કૃપા કરી કહેવાશે.” બાવાજીએ જવા
 બ ન આપતાં હાથમાંની માલાનો એકેક પારો ફેરવવાનું ચ
 હુ રાખ્યું. થોડી વાર રહીને ફરોથી હાથ જોડી બાદશાહે નમનતા
 ધરી કહ્યું, “મહારાજા! હું આખાખરત ખંડનો રાજા છું,
 તેથી તમારે મારી સાથે કંઈ પણ બોલવું જોઈએ. તમા ગામ
 નની ઇચ્છા હશે તે હું પુરી પાડવાને સમરથ છું.” વગરે રા
 જાએ ધણી ધણી વિનંતી કરી પણ બાવાજીએ તો કાંઈ પ
 લુ જવાબ આપ્યો નહીં. બાદશાહે વિચાર્યું કે, આખાવો તો
 કોઈ લાંબી હોય એમ દેખાયછે, તેથી તરતજ તેની ‘પારો’એ
 કે લાખ રૂપીઆ ભેટના મુકીને કહ્યું, “મહારાજા હવે મારી
 સાથે કાંઈ બોલીને મને આશિરવાદતો આપો” તો પણ શુર
 છતો કાંઈ બોલ્યા નહીં, એટલુંજ કહી પણ ધનના ઢગ
 લા સામા નજરે નકરી હવે બાદશાહથી ધીરજ ખમાઈ નહીં
 તેથી તે અડધું નસંભળાય એમ બોલ્યો, “આ શુરતો કોઈ
 અજ્ઞાની પણ જોવોછે તેથી એની સાથે માથું ફાડવામાં કાંઈ
 સાર નથી.,, પછી તે પૈસા ખીરબજારે ધેર મોકલી આપ્યા. કે
 રણુ કે, બાદશાહે એક વખત જે દાન કર્યું એટલું તે પાછો લે
 તો નહોતો? પછી પોતે નિરાશ થઈ કચેરીમાં પાછો આવ્યો.
 કચેરીખરખારત થઈ અને જ્યારે તે અને ખીરબજારે એકાંતમાં
 વાતો કરતા બેઠા હતા ત્યારે ત્યાં બનેલી સ્ત્રી સ્તર હકીકતા
 તેણે તેને કહી સંભળાવીને પુછ્યું, “અરે ખીરબજાર મુરખસે
 ગાંઠ પડીતો ક્યા કરના?,” ખીરબજારે તરતજ ઊતર દીધો, “ખુ
 દાવંદ, ચુપ રહેના.” બાદશાહતો આવો જવાબ સાંભળીને
 અજાયબ થઈ ગયો. પછી પોતે મનમાં વિચાર્યું કે, મે તો
 ખીરબજારના મુરખે મુરખ ઠરાવ્યો પણ “ચુપ રહેના,, એનો અ

શ્રીલીલો હોયતો તેમાં માફ પોતાનું જ મુરખ પણ જણાવ્યું
 મેં ધણે ધણે પ્રકારે બોલવાની યુક્તીઓ કરી તેને ધન દો
 લતની લાલચ આપી તો પણ તેણે તો મને અને ધનદોલ
 તને તણખડા બરોબર ગણ્યાં. અને વળી મને મુરખ દર
 વી ચુપ રહ્યા. માટે હવેથી ચાલવું તો વિચારીને ચાલવું
 મોટાનો આગળ જવુંતો હમેંશ નમનતાઈથી જવું. હું
 છડી અશવારી મુરખ દરશન માટે ગયો તેથીજ મુરખ હોયો
 પછી બીરબળને પોતાથી થયલા અપરાધની ક્ષમા માંગ વાતે
 મુરખ આગળ મોકલ્યો. બીરબળને તો એટલુંજ જોઈતું હતું.
 તે ત્યાંથી નીકળીને મંદીરમાં આવ્યો. આવખતેરાત પડો ગઈ હ
 તી. તેથી ત્યાં ધણા માણસોની આવ જાવ હતી નહીં. તે
 લાગ સાધીને બીરબળ તેને હસારત કરી પોતાને ઘેર લઈ
 ગયો. ત્યાં તેણે કરેલા કામની સાબાશી આપી. પોતાની ક
 મુશ્કાત પ્રમાણે તેને સાલ પાંચડા સાથે એક દોરૂપીઆ આપી રા
 જ કયો. અને તે દિવસની વાત કોઈને પણ નહીં કહેવા
 ની તેને ધમકી આપી. તે કઠીઆરાએ તો આટલા રૂપીઆ
 કોઈ દિવસ એકદમ દીઠેલા નહીં, તેથી તો તે એક દમ
 હરખાઈ ગયો પછી બીરબળને પગે લાગીને ત્યાંથી જતો રહ્યો.

વાત ૪ મી

દીવાન બીરબળ અને કાણીઆ હુન્નામ!

તાનસેન કરતાં બીરબળ કેટલો હુશીઆર હતો તે બાદશાહે
 પોતાનો દરબારના મુસલમાન અમોર ઉમરાવોને દેખાડી અ
 પ્યું હતું, તો પણ તેથી તેઓ કાંઈ સંતોષ પામ્યા નહોં.

તેઓનો અસતોસ માત્ર એટલોજ હતો કે, રાજ્ય મુસલમાની હોવાથી દિવાન પણ મુસલમાન જોઈએ, તેને બદલે તે તે હિંદુ હતો. બીજું કારણ એ હતું કે, મુસલમાનોનો હિંદુ તરફ અસહ્યની ધીક્કાર હતો, અને તેથી તેઓ હિંદુઓ બી પર ઘાતકો જીવન મુગારતા હતા. પણ ખીરખજન દિવાન નો પદવી ઉપર આવ્યા પછી તેઓ કાંઈ કરી શકતા નહતા. ખીરખજનો જીવ જાય અથવા તે તેની પદવી ઉપરથી દુર થાય એવી સુકિતઓ કરવા માંડી. તાનસેનના પ્રાણ દેશથી પાછા ફરવા પછી બાદશાહે તેમને જે કાંઈ શિખાવે જી આપી હતી તે ઉપર પાણી ફેરવ્યું. એક વખત એવો બનાવ બન્યો હતો કે, કોઈ એક ચોકસ અમીર, કોઈ એક હિંદુ અબજા ઉપર જીવન કરતો હતો. સારા ભાગ્યેજ તે જગા ઉપરથી ખીરખજનું પસાર થવું થયું. આ વખતે ખીરખજ છુપા પોસાકમાં હતો. તેણે મુસલમાની વેશ લીધે હતો. ગામ ચરચા જોતો જોતો તે ત્યાં આવી ચઢ્યો હતો. પેલો અમીર તે જવાન જી ઉપર હાથ ચાલાકી ધણી કરતો હતો, પણ પેલી તે મચક આપતી નહતી. તે જી એક કુમારીકા હતી, અને તેના અતીશય રૂપને લીધે પેલો અમીર તેની બપર મેહ હોન પડ્યો હતો તે પોતાના મનના ધુરા હવસો નીમોજ ભોગવવાને ઇચ્છોતો હતો. પેલી કુમારીકાએ વાત નજીવી હતી. તેથી તેનાથી ડરીને દુર ચાલતી હતી. પણ ભાવી પ્રયત્ન હોવાને લીધે આ વખતે તે તેના હાથમાં સપડી ગઈ હતી. આ વખતે ખીરખજ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. ખીરખજને નજીવતાં પેલા અમીરે કહ્યું, “ભાઈ તું મુસલમાન છે તારા પોસાક બપરથી ભાગે છે. જો તું ખરો મુસલમાન હઈશ તો આ વખતે તું મને મદદ કરીશ. આજી મેં

રી પાતાની છે, અને એક કાફર (હિંદુ) સાથે નાશી જતી હતી અને તેવિધે ન્યારે મને ખબર પડી ત્યારે મે, અને પક ડી પાડી. હવે એ કહેછે હું હિંદુ છું માટે જો તુ મને મ દદ આપેતો હું એને જેમ તેમ કરીને ઘેર ખાઈ જઈશ. હું સરદારખાનનામને અમીરછું, અને મારૂં મકાન અત્રેથી નજીક છે.” તેનું આવું બોલવું સાંભળીને બીરબજે કહ્યું, “એમકો! ઠીક છે ત્યારે હું તમને મદદ કરીશ! પણ મને મારી મેહેનતના બદલા તમે શું આપશો? સરદારખાને કહ્યું, “જો તુ મારૂં કામ પુરૂં બજાવી આપીશ તો હું તને ખુશી કરીશ.” બીરબજે કહ્યું, “ઠીક છે ત્યારે પણ હું જરા આત્મીને સમજાવું જો તે એમને એમ આવવાને કમીલ થાયતો ઠીક છે નહીં તો પછી આપણે જોઈજાઈશું માટે તમે થોડા દુર જાઓ રહો. સરદાર ખાન જેપ્યારથો આંધજો બની ગયો હતો તેણે આકમીલ કર્યું સ્ત્રીના પ્યારમાં ફસેલો માણસ કાંઈ પણ જોઈ શકતો નથી. તે એવો તો મુઝિ થઈ જાય છે કે, કાંઈનું બોલેલું પુરૂં પાકર સમજી પણ શકતો નથી. જેવણી સાથે હમેંશનું રહેતું હોય છે તેને પણ ઓળખી શકતો નથી તેજ પરમાણે આસરદાર ખાનકે જેની પદવી માત્ર બીરબ થી ચોથીજ હતી અને તેને દીવાન સાથે દર રોજ કામ પીડતું હતું. તે પણ આવખતેકાંમમાં આંધજો થયેલો હોવાથી તેને ઓળખી શક્યો નહી. ઓળખી શક્યો તો નહીં, પણ તેનો અવાજ એઓળખી શક્યો નહીં તે થોડે દુર ગયો એ ઠલે બીરબજે પેલી સ્ત્રીને પુછ્યું, હેસ્તી, તું કાણ છે તે જો મારી પાસે ખરે ખરૂં કહી દઈશ તો તારો હું તરત પૂંટ કા કરીશ. હું બીરબજ પાતે છું, અને માંમમાં શું થાય છે તે જોવાને આવે છું વેરો નિકલ્યો છું’ માટે મારી અજગ

જા કાંઈ પણ છુપાવ્યા વગર ખરે ખર કહીદે.” ખીરબજનું નામ સાંભળી પેલી કુમારીકાને હીમત આવી, તેણે કહ્યું, “હું એક બ્રાહ્મણની કુવારી છોકરી છું. મારનાંમ માહા લક્ષ્મી છે. આ મુશલમાન આજ કેટલાક દિવસ યયા મારી પછવાડે લાગી મને હેરાણ કરે છે. આજે હું એના હાથમાં અહીં સપડાઈ ગઈ છું તમે મારી ઉપર દયા કરીને મને છોડાવશો તો પરમેશ્વર તમારું ભત્રું કરશે. એટલે મારી લાજ લુટવા આવ્યો છે તેથી એનું પરમેશ્વર ત્યાં નાશ વાલશે.” ખીરબજે તેને ધીરજ આપી જે થાય તે જોવા કહ્યું. પછી સરદારખાનને પાસે બોલાવીને કહ્યું, ‘અમીર સરદાર ખાનને પાસે બોલાવીને કહ્યું’ અમીરસરદાર ખાન! તમે રૈયતના જન માલનો બચાવ કરનારા અમલદાર ધધને એક નિરદોશ બ્રાહ્મણની છોકરીને ખરાબ કરવા માગો એ કાંઈ સારા માણસની રીત છે! સરદારખાને કહ્યું, ‘અરે એતો ખોટા ઢાંગ કરે છે.’ ખીરબજે કહ્યું, નહીં તમારું કહેવું ખોટું છે, આ સ્ત્રી રામશંકર શાસ્ત્રીની છોકરી છે. તમારેથી એને હવે મારા દેખતાં હાથ લગાડાશે નહીં. શું તમે બાદશાહનો હુકમ ભુલી ગયા છો, કાંઈએ પણ કાંઈની જાપર જીવન મુખર કે નહીં માટે હું તમને કહું કે, આખરમાં મુગાં મુગાં થે ર ચાલ્યા. જાઓ, નહીં તો કાંઈ વધારે ફજાતામાં પડશો!! ખીરબજનું આપ્રમાણેનું બોલવું સાંભળીને સરદારખાને કહ્યું અરે ત્રિયા! તું લુચ્ચો દેખાય છે! મને દુર મોકલીને તે એને સમજવી લીધી છે! પણ ફીકર નહીં હું એને તારા હાથમાં જવા નહીં દઉં એખુજ રવેશ યાદ રાખજો’. એમ કહીને તેણે તરવાર કાઢાડી. ખીરબજે તરતજ પોતાનો મુસલમાની પોશાક કાઢાડી નાખ્યો અને પોતાના પોશાકમાં બહેર

થયો. સરદારખાન તો તેને જોઈને એક દમ ગભરાઈ ગયો. તેના હાથમાંથી તરવાર પડીમઝ. તેનામાં બોલવા ચાલવાની શક્તિ રહી નહીં. ખીરબલે કહ્યું, 'અમીર સરદારખાન! તમે મારા કેદી છો. માઠ મારી સાથે ચાલો. તમને પ્રજાનું રક્ષણ કરવાને નિમેશાં છે તે છતાં તમે આવું કામ કરો છો. ધિક્કાર છે તમને!' 'અમીર સરદારખાન મોઢામાંથી એક બોલ પણ બોલી શક્યો નહીં. મુંગો મુંગો તે તેની પાછલ ચાલ્યો. બાં દબલે પેલી કુમ્હારીકાને કહ્યું 'હે મહાલક્ષ્મી, તું હાલ રાતને વખત તારે ઘેર ક્યાં જશે? મારે ઘેર ચાલ. સવારના તારા બાપને બોલાવી તેને સૂવળી વાત સમજાવીને તારે ઘેર મોકલીશ.' ખીરબલે તેના પોતાના પોશાકમાં જોઈને જાળખ્યો, તેથી તેના સાથે ખુશી થઈ ગઈ ખીરબલે બેઠાને બેઠાને પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં પેલી છોકરીને પોતાની જાંતે સ્વાધીન કાઢી અને સરદાર ખાનને એક આરડામાં દે ક્યો. પછી બીજો દિવસે તેને દરબારમાં બોડી પહેરા નીચે હાજર ક્યો. બાદશાહ તેમજ બીજા દરબારીઓને આ બાબત કાંઈ ખબર નહતી તેથી તેઓ હલ્લાજ અજયબ થયા. બાદશાહે તેનું કારણ પૂછવાથી ખીરબલે બધી વાત કહી સંભળાવી. આસાંબળીને બાદશાહ એક હોડાયલા વાહના જેવો ગુસ્સે થઈ ગયો. તે બોલ્યો, 'અરે દુષ્ટ સરદાર ખાન! તને મેં આપો મોટો ઓધો આપ્યો છે તો તે આવું કરમ કર્યું! ધીકાર છે તને જા દુષ્ટ મને તારે મોં ખતાવીશ નહીં. ખીરબલે એને એક દમ બંદીખાનામાં નાખવાનો હુકમ કરા. બાદશાહનો હુકમ સાંભળતાં જ ખીરબલે સિપાઈને હુકમ કીધો તેઓ તેને બંદીખાનામાં લઈ ગયા બીજા બધા અમીર અને ઉમરાવો આવખતે થર થર કાં મતા હતા. બર કચેરીમાં બીજો દિવસે સરદાર ખાનનો ઈન

સાફ કીધો તેમાં તેને જન્મ ૨૫ મારી. આ બધું કામ બીરબ
જે કીધેલું હોવાથી મુસલમાન અમીર ઉમરાવો અને સરદારો
શે તેની ઉપર ચુસ્તે યદ્ધગયા હતા. તેઓ તેની સામે છુ
પી રીતે એક સંપ થયા હતા. તેઓ તેને ઉખેડી નાખવા
માંગતા હતા. પણ એમ બનવું મુશ્કેલ હતું. અકબર તેમનું
કહેવું બીજાકુલ માનતો નહોતો. તેને બીરબલ ઉપર પુરતો
વિશ્વાસ હતો. બીરબજને જ્યારે તેઓ કાંઈ કરી શક્યા ન
હોં ત્યારે તેમને કાણીઓ હજમ મળ્યો. એકતો હજમની
જાન અને વળી બાદશાહનો હજમ તેથી તે વધારે પુલાતો

હતો. પોતાના જેવો નશીબવાન તે બીજા કોઈને પણ સમજ
તો નહતો. તેને પોતાની મશલતમાં તેઓ એ લીધો. હજ
મને મોટી મોટી પૈસાની લાતચ આપ્યાથી તેણે એકામ કરવા
નું માથે લીધું. એક દિવસે બાદશાહની હજમત કરતાં કર
તાં તેણે વાત છેડી. તે બોલ્યો, “માહારાજ! તમારા આપદાદ
ઓને સ્વર્ગમાં ગયાને ઘણાવરસો થયાછે, અને આટલી બધી કી
રતી અને દોલત જે તમે મેળવીછે તે વડીલોના પ્રતાપથી મે
ળવીછે, પણ તેમના તમે કાંઈ સમાચાર પુછાવ્યા નથી! એ સા
રું કામ કર્યું નથી! તેમના સમાચાર તો એક વખત પુછાવ
વા જોઈએ! નહીંતો તેઓ કદાચ ચુસ્તે યદ્ધ જાય! તો તેમાંથી
વખતે ખરાબી પણ નીપજે, બાદશાહે આ સાંભળીને કહ્યું,
એ વાતનો હવે મને પણ વિચાર આવેછે! પણ ત્યાં મોકલી
એ કાંને? કદાચ જનાર તૈયાર હોયતો તે સ્વર્ગમાં જાય કેવી રી
તે! તેનો કાંઈ વિચાર કીધો. હજમે જવાબ દીધો, “મહારાજ!
મોકલવો કાને તેતો આપ જાણો! પણ જવાની યુક્તિ તો
મને ખબરછે તેજે હુકમ કરો તો કહું! રાજ એ કહ્યું જો
તને તેવિધે ખબર હોયતો મે લાસક કહે જે માણસને મોક

લવો હોય તેને બહાર શહેર સ્મશાનમાં બેસાડી તેની ઉર્જ સવા લાખ પુજા ધાસના મુકવા! તેનો આકાર મિનારાના જેવો કરવો! પછી તેને સળગાવી દેવો! એટલે તે માણસ તેના ધુ માડા સાથે આકાશમાં ચઢી જશે! (મનમાં) અને અહીંથી ખીડા પતશે' બાદશાહે કહ્યું, “તારી ચુકિત છે તો સારી’ પણ કોને મોકલવો તે કહે એટલે થયું! “હજામે કહ્યું, “ખુદાઈદ! આપની સેવામાં હજારો માણસો હાજર છે, તેમાંથી આપ જોને હુકમ કરો તે જરો! પણ આ કામ કોઈ અનુડીનું નથી, પણ કોઈ દુશીઆર, ચતુરનું છે, મોકલોતો! આપની નજરમાં આવે તેનો!” (નામ કહેવાની આના કાની!!) બાદશાહે કહ્યું, “તારી નજરમાં જવા લાયક કોણ જણાય છે તે કહે” કાણીઆએ કહ્યું, “સાહેબ! મારી નજરમાં તો બબ-બ-બ-બીરબળ જેવો તો કોઈજણતો નથી! પછી તોઆ પની ઇચ્છા” બાદશાહે કહ્યું, “એતો બધું ખરું! પણ બીરબળ જાય ત્યારે તેની વગર અહીં કામ અટકી રહે તેનું કેમ કરવું હજામે કહ્યું “તેની જગા ઉપર થોડા દિવાસ બીજો કારખારી નેમીને તેનું કામ ચલાવીને જો સેવકને કહેશે તો તે પણ તૈયારજ છે!!” બાદશાહે કહ્યું, “કેમ બચ્યા ચસ્કી કે! તને દિવાનની જગા લેવાનું મન થયું છે!” હજામે કહ્યું, “નારે મહારાજ! એ તો હું અમસ્તો કહેતો હતો! તમે જો કહોતો હું પોતે જાઉં, પણ શું કરું! હું હજારો માણસ પડ્યો! જો તમે એ બિચાર માંડી વાળશે તો પિતૃક્ષણ તમારી ઉપર રહીજશે. તમે જ્યારે બીરબળને ત્યાં જવાનું કહેશે ત્યારે તે બહના દેખાડી છટકી જવાનું કરશે, પણ તમે જરા વધારે આગ્રહ કરશે તો જશે. કદાચ તમે તેને નહીં મોકલોતો વડીલો તમને બેવચની ધારી આપ આપશે! પછી તો આપની ઇચ્છા!

અકબરે કહ્યું, “હીકછે હું જોઈશ.” પછી હજમને જવાને !
 હુકમ મળતાથી તે તો ખુશી થતો ગયો. જ્યાં અમીર અને
 ઊમરાઓ બધા એકઠામળીને બેઠા હતા ત્યાં જઈને વધામણી કરી.
 તે લોકો પણ ખુશી થયા. પછી દરબાર ભરાય હતી ત્યાં રે
 બાદશાહે બીરબજને કહ્યું, “હે બીરબજ! આજ કેટલાક વરસ
 થયા, મેં મારા વડીલોના સમાચાર પુછાવ્યા નથી. મારી એ
 વી મરણ છે કે, તું જઈને તેમની ખબર પુછી આવે.” બી
 રબજે મનમાં કહ્યું કે, આતો ફસાયા પણ શીકર નહીં. (બા
 દશાહને) “ખુદાવંદ! હું જવાને તો તૈયાર છું! પણ જવાનો ર
 સ્તોનથી તેનું કેમ કરવું! જો કદાચ જવાના રસ્તાની ગોઠવણ
 થાય તો હું ઘણી ખુશીથી જઈશ. અકબરે કહ્યું, “જવાની
 સુકિતતો કાણીઆ હજમે કહીછે તે ઘણી સારીછે! તે એ છે
 કે, તને એક ઠેકાણે બેસાડી ઉપર સરાસાળ ધાસના પુળા
 ખડકવા. પછી તેને સળગાવી દેવા તેની અંદરથી જે ધુમા
 ડો નિકળશે તેની સાથે ઉંચે સ્વર્ગમાં ચઢી જશે! માટે તું
 તૈયારથા” આસાંમળીને બીરબજે વિચાર્યું કે, આબધા કા
 રસ્તાન કણીઆ હજમનાછે. હીકછે આપણે તેને જોઈ લઈશું
 પછી બાદશાહને કહ્યું, “ખુદાવંદ! એવી તજવીજ છે ત્યારે
 તો હું જવાને તૈયાર છું. પણ માત્ર એકજ અડચણ છે. તે
 એકે, હું સ્વર્ગમાં જઈશત્યાં તમારા વડીલો થોડા દિવસ
 વધારે રોકી રાખે તો રહેવું પડે, તેથી મારે મારા કુટુંબના
 નિરવાહનો બંદો બસ્ત કરવો જોઈએ. તેમને ખરચી વાસ્તે
 એક લાખ રૂપીઆ આપો તો હું સર સામાન લાવી મુંકું
 અને એક મહીનાની અંદર સધળી તૈયાર કરીશ”. બાદશાહે,
 તેનું કહેવું બધું કમુલ કર્યું પછી ઘેર જઈને બીરબજે તજવી
 જ કરવા માંડી. પોતાના એક વિશ્વાસુ કડીઆને બોલાવીને

તેને પોતાના ધરથી તે સ્મશાન સુધી એક ભોંયર તૈયાર કરવાનું કહ્યું. કડીઆએ તે કામ ધણી ખુશોથી માથે લીધું. કામ એવુંતો છુપા છુપ ચાલ્યુ કે આડોશી પાડોશી કોઇને ખબર પડી નહીં. વિશ દિવસમાં તો ભોંયર તૈયાર થયું. મસાંચુ એક દરવાજો રાખ્યો અને ખીજો ધરમાં. સ્મશાનનો દરવાજો એવો તો ગુપ્ત રાખ્યો હતો કે, કોઇને ખબર પડે નહીં. પછી જ્યારે એક મહીનો પુરો થયો ત્યારે ખીરબળ બદલાઈ પાસે ગયો. બાદશાહને જાણને કહ્યુંકે, હવે મોકલવાની તૈયારી કરો. બાદશાહ અને ખીજ દરબારીઓ સ્મશાનમાં ગયા. કાણીઓ હજનમ તો જાણે પોતે એક મોટો વાઘમાર્યો નહોત્ય એવો કુલતો હતો. બાદશાહે ખીરબળને તેને પંસદ પડે તે જગ્યાએ સેવવાનું કહ્યાથી, ખીરબળ પોતાના દરવાજા વળી જગ્યાએ જઈને બેઠો, બાદશાહે હુકમ કર્યો કે આહજનમ જેમ ધાસના પુલા ખડકવાનું કહે તેમ ખડકો. સિપાઈ એ ત્યાર રાખેલા ધાસના પુલા તેની ઉપર ખડક્યા થોડા ધણા પુલા ખડકાયા એટલે ખીરબળ તરતજ પોતાના ભોંયા રામાં ઊતરી ગયો. જેમ જલદી થયું તેમ ઘેર જઈ છુપે પોશાક પહેરી લીધો અને સ્મશાનમાં શું થાયછે તે જોવા ગયો. તે ગયો ત્યારે ધાસ બધું ખડકાઈ રહ્યું હતું પછી બદલાઈના હુકમથી તેને સળગાવવામાં આવ્યું. ધાસ સળગ્યુ અને મોટો બડકો થયો. કેટલાક હિંદુ જેઓ સમજતું હતા તેઓ બોલતા હતાકે, બાદશાહ મુરખ છે. નકામો તેણે પોતાના દિવાનનો જીવ લીધો. શું તે મરી ગયો તે પાછો આવશે ના. હવે તો આવી રહ્યા. હશે ખીચારાના નશીબમાં એવુંજ લખ્યું હશે. આસાંમળીને ખીરબળ આગળ ચાલ્યો. ત્યાં મુસલમાન સરદારો વગરે વાતો કરતા હતા. યાકો!!! સા

રં થયું! પાપ ગયું! હવે કોઇ મુસલમાન દિવાન થશે એ
 ટલે આપણને મજા પડશે. એને એજ શિક્ષા લાયક હતી,
 અને તે તેને મળી!!! ત્યાથી આગળ ચાલ્યો તો શાણીઓ
 જામ વચમાં અને આસ પાસ મુસલમાનો ઉભેલા હતા. કા
 હીઓ ઉદ્ધાંસ ભારતો હતો, એ તો બધા બંદાનાકામ! ચાલો
 અમીર ખાન સાહેબ!! હવે મને રાજ કરો! જીવો કેવી ગ
 મત થઈ!! ખીયારો અંદરને અંદર ગુંગળાઈ મરતો હશે!
 આ સાંભળીને ખીરબજે દાંત કચકચાવી મનમાં કહ્યું, બચ્ચા
 તારી વારી હવે પડીછે! તું શાવાસ્તે ગભરાયછો!! બ્યારે ધા
 સ બધું બળી રહ્યું ત્યારે બધા સોકો ધેર ગયા. ખીરબજ
 પણ જમને પોતાની એકાંત ઓરડામાં બેઠો. દરરોજ રા
 તને વખને વેશ બદલીને ગામમાં ફરવા નિકળતો. એમ ક
 રતાં કરતાં હમાશ થયા ત્યારે તેણે જાહેર થવાનો વિચા
 કર્યો. માથાના અને દાઢીના વાળ છ છ મઢીના થયા ઉત
 રાવ્યા નહતા તેથી વધી ગયા હતા. તે એમના એમ રાખીને
 નવો પોશાક પહેર્યો. થોડા ધણા ધરેણા પણ ધાવ્યા. માથા
 ઉપર ફેંટા બાંધી લીધો. અને એવે વેશે દરબારમાં આવ્યો.
 રસ્તામાં જે કોઇ તેને જોતું તે અન્યબળીમાં પડતું એ કોણ
 છે! પણ કોઇ તેને ઓળખી શક્યું નહીં. દરબારમાં આવી
 ને તે બાદશાહની સામે જમને બોલો રહ્યો. બાદશાહ સુદ્ધાં તે
 ને ઓળખી શક્યો નહીં. તેણે કહ્યું, “ખુદાવંદા હું ખીર
 બજ પાછો આવ્યો છું!” બાદશાહે હવે તેને તરત ઓળખ્યો.
 તે બોલી બેઠ્યો, “અહો! ખીરબજ તું આવ્યો કે? કેમ મા
 રા વડીલો ત્યાં બધા રાજ ખુશીમાં છે કે?” ખીરબજે કહ્યું,
 “તમારા બાપ દાદા બધા ત્યાં રાજ ખુશીમાં છે! તેઓ ત્યાં
 એટલું તો શુભ ભોગવે છે કે તેનું હું વર્ણન કરી શકતો ન

થી!! જ્યારે તેમને મેં તમારા સમાચાર આપ્યા ત્યારે તો ‘આ
 પણ પુત્ર સમાચાર પુછાવ્યા છે’ એમ જાણીને તેમને અત્યા
 નંદ થયો. હું તમારો દિવાન છું એ જ્યારે તેઓ એ જાણ્યું
 ત્યારે તો તેઓ એ મારો ધણી સારી રીતે આદરસત્કાર કર્યો.
 તેમની દોલત ઇંદ્રના જેટલી છે તેઓ ઇંદ્રની જેમ ત્યાં રાજ્ય
 કરે છે એટલું સુખ છતાં તેમને એક વાતનું મોટું દુઃખ છે
 તે એકે ત્યાં હજમ મુદલ નથી. તેમના વાળ વધી જઈને
 જમીન ઉપર પડે એટલા લાંબા થઈ ગયા છે. આ મારા પોતા
 નાજ હાલ જીવોની કે છ મહીનામાં કેવા થઈ ગયા છે. હું
 જ્યારે અહીં આવવા નીકળ્યો ત્યારે તેઓ એ ધણી કાકલુ
 દી કરીને કહ્યું છે કે, અમારા પુત્રને કહેજો કે અમે અહીં
 હજમ વગર ધણા દુઃખી થઈએ છીએ તેથી જો કાંઈ
 શીઆર હજમ હોય તેને તુરત મોકલો. ખીજું તેઓ કદ
 લુંક નજરાણું તમારા વાસ્તે મોકલતા હતા પણ વળી વિ
 ચાર ફેરવી નાંખ્યો કે, જ્યારે હજમ આવરી તેને પાછો
 મોકલીશું તેની સાથે મોકલીશું. માટે મારે તો એવો વિચાર
 છે કે, જો કાંઈ હજમ આજે જાય તો કાલ કરવી નહીં!
 પછી તો આપની ઇચ્છા” તેનું આવી રીતનું બોલવું સાંભળી
 ને બાદશાહે કહ્યું, “તું કહે છે તે ખરું. પણ મોકલવો કાને
 તે વિચાર થાય છે” બીરબજે કહ્યું, “સાહેબ, આપણો કાંણી
 આ હજમ સૈથી દુસીઆર છે. તેની જોડી મલવી મુશકે
 લ છે!! માટે તેને મોકલ્યો હોય તો વધારે સારું ધાસના હુ
 માડા સાથે જવું બહુ સહેલું પડે છે.” બાદશાહે તો કાંણીઆ
 ને બોલાવીને બધી વાત કહી સંભળાવી. બીરબજેને પા
 ઠો આવેલો જોઈને તો તે ધણીજ અન્યય થયો. પણ અપ
 મગર તેને છુટકો નથી એમ જાણીને તે દીલગીર થયો.

તે વિચાર કીધો કે, હવેતો નિશ્ચય મરવાનો વખત આવ્યો. જેમ ખીરખળે એક મહીનાની મુદત માગી હતી, તેમ હું પણ માગું. તેટલા વખતમાં ખનશે તો ક્યાં દુરના દેશમાં નાસી જઈશ. પછી અહીં જે થવાનું હોય તે થાય. એમ વિચારીને તેણે ખાદશાહ સામે હાથ જોડીને કહ્યું, “ખુદાવંદા હું જવાને તયાર છું! પણ પછી મને જો તમે એક મહીનાની રજા આપોની, તો હું ધરની તળવીજ કરી લઉં જેમ ખીરખળને વધારે દાહડા રાખ્યો તેમ મને પણ રાખે તો ઘેર માં પછી બાયડી છોકરાં ભુખે મરી જાય માટે કાંઈ મહેર બાની કરેતો ઠીક!!” ખાદશાહે કહ્યું, “તું કહેછે તે બધું મારું. પણ સાં મારા બાપ દાદા હજમત વગર દુઃખી થાય છે તેથી તું જેમ જલદી જાય તેમ વધારે સારું. જા હું તને આઠ દહાડાની મેહેતલ આપું છું. તું એક મહીનાની સારી કરી મુક. સાં તને વધારે દહાડા લાગ્યા તો તારા કે દુખનું પોશણ સરકારી ખરચે થશે. હાલતો જા આઠમે દિવસે હજમત કરવાના હતીઆર લખને આવ હજમે વિચાર કીધો કે, આઠ દિવસ તો આઠદિવસાં આઠ દિવસમાં તો ચહાશું તે કરીશું!! શીકર નહીં પછી ખાદશાહની રજા લખને તે તે ઘેર જવાને નિકલ્યો. આ બધો વખત ખીરખળની નજર તેની તરફ હતો. તેના મહેરા ઉપરથી ખીરખળે પારખી કાઢ્યું કે, હજમતની ઇચ્છા ખરાબ છે. કાંઈ ભુચ્યાઈ કરવા માગે છે. તેથી તેની સંભાળ રાખવી. પછી પોતાના એક અમલદારને બધું સમજાવી મુક્યું. જે વખતે કાણ્ઠિઆ હજમ દરબારમાંથી બહાર નિકલ્યો તેવોજ પેસે અમલદાર તેની પાછળ ગયો. કાણ્ઠિઆએ ઘેર જઈને પોતાની બાયડીને બધા હકીકત કહી સંભળાવીને કહ્યું કે, હવે તો નાસી

જવાની કાંધ ગોઠ વણુ કરવી જોઈએ. એટલામાં તેનો છોકરો બહારથી આવ્યો તેણે આવતાં વેતજ કહ્યું કે, માપાં નિચે કાંધ સિપાઇ આવીને બેઠો છે. આ સાંભળતાંજ કાણી આ એ કહ્યું, માધી ઠારા બીરબળે મોકલ્યો હશે. હવે બચવાનો ઉપાય નથી” તેની સ્ત્રીએ કહ્યું, “અરે એમાં તે શું ટરોછો! બીરબળ પણ ગએલો પાછો આવ્યોને શું તેમ તમે પણ આવશો! માટે હીંમત રાખો.” કાણીઆએ કહ્યું, “અરે તેની ઉપરતો દેવીનો હાથ છે તેથી તે આવ્યો, પણ હું તો નિશ્ચય મરવાનો. કરને જે અહીંનું અહીં જ છે. મેં ખાડો ખોદ્યો અને તેમાં હુંજ પડ્યો. હશે બનવા કાળ હશે તે બનશે.” જેમ તેમ કરતાં સાત દિવસ કાહડ્યા. આઠમે દિવસે સવારના પહોરમાંજ તેને બોલાવવા માણસ આવ્યું. કાણીઆતો હથીઆર લઇને ત્યાં ગયો. તેને સ્વર્ગમાં મોકલવાનો હુકમ બીરબળને બાદશાહે કરી રાખ્યો હતો, તે પ્રમાણે બીરબળે તેને સમશાનમાં બેસાડી, ઉપર ઘાસના પુળા ખડકાવ્યા અને પછી સિપાઇઓને હુકમ કરવાથી તેઓએ તે સળગાવી દીધું. એ પ્રમાણે પોતાની ચતુરાઇથી પોતાના દુશ્મનનો જીવ લીધો. જાજ કે ટલાક ઉધાનું ચતુર અને ચતાનું ઉધું કરે છે. એકને એમ સમજાવે છે અને બીજાને તેમ સમજાવે છે તેઓ આખરે ફસી પડે છે. બીજાને વાસ્તે બોદેલા ખાડામાં પોતેજ પડે છે. પોતે એમ નથી જાણતા કે, કોઇ શેરને માથે સવારોર મળશે તો પુરો કરી નાખરો. માટે અમારી એટલીજ વિનંતી છે કે, કોઇનું વગર કારણે ખરાબ કરવાની યુક્તિ કરવી નહીં. પોતાને જે મળતું હોય તેમાં સંતોષ ન રાખી વધારે મેળવાની આશા રાખતાં બીજાનું ખરાબ ન કરવું. તથાસ્તુ

જાહેરખબર

સદગુણી સદમહરથો!

આચોપડીના બીજો ભાગ જેમ અને તેમ જસદીથી
બહાર પડવાનો અમારો વિચાર છે. તેનું કદ આ ચોપડી
ના જેટલું થશે જે સાહેબો તેના અડાક થવાને ઇચ્છે
હોય તેમણે તારીખ ૩૧ મી જુલાઈ ૧૮૮૬ની અંદર અ
મને લખી જણાવવું. ચોપડી ખરીદ કરનારનું નામ પાછળ
છપાવીશું. અગાઉથી થનાર અડાક પાસે ચાર આના લઈશુ
પાછળથી છ આના પડશે. બહાર માંમ વાગાને પોસ્ટેજ
એક આના વધારે પડશે આપહેલા ભાગને જે લોકોએ
આસરો આપ્યે છે તેવેજ ઓજા માગને આપશે એ રીઆશાએ
મુંબઈ કાલ્યાદેવી રામવાડીની સામે } શા. છોટાલાલકરચવન
આવેલી ગાયવાડીની આડીગલીમાં } મેહેતા. અન્ય પ્રકાશક
શા. મગનલાલ કાનહાશના માળામાં } મંડળીના સેક્રેટરી.
અન્ય પ્રકાશક મંડળીના સેક્રેટરીને
લખી મોકલવું.

અમારે ત્યાં નિચિત્તજેતીચોપડીઓ વેચાયછે

૩—આ—પઈ—પોસ્ટેજ

આ—પઈ

વિશ્વવા દુઃખ નિવેદન.....૦.....૦—૬—૦—૦—૬

ગીજની શેહેરનો કાજ.....૦.....૦—૦—૩

આલ સ્નેહી (માસીક પુસ્તક દરેક અંક).....૦ — ૦ — ૩

કાલીદાસ ભોજરાજનો સંવાદ (છઅંક) ૧ — ૮ — ૦ — ૧ — ૬

જી. કે રાણે તરફથી પ્રગટ થયેલી ચોપડીઓ.

આના ૫૪ પોસ્ટેજ

આ ૫૪

એકચતુર નાર વાત

૧ — ૦ ૦ — ૬

એક આહાદુર છોડીની

૦ — ૩

રાજ કુમારની વાત

૦ — ૩

ઉપર લખેલી ત્રણ પદની કીમતની ચોપડી પાંચનું પોસ્ટેજ આ

ઉધો આનો ૫૩શે.

ખીજઓ તરફથી પ્રગટ થયેલી

વૈષ્ણવ — ગુરુ — ધમ — કમ

આ ચોપડી દરેક જણને લેવા ઊપયોગી છે.

કીમત આના ૬ પોસ્ટેજ ૧ આનો.

કચ્છ મહોદય

કચ્છના મહારાજા જેવખતે રાજ્યાભિષેક થયા તેવખતે પાં
ડીત શ્રી ગદુલાલજીએ સંસ્કૃતમાં રચેલું તેનું ગુજરાતી ભાષા
તર

કીમત ૪ આના પોસ્ટેજ અડધો આનો

અમારે ત્યાંની કોઈ પણ ચોપડી અગાઉથી પછરફ
મોકલવા સિવાય મોકલવામાં આવશે નહીં.

**આ ગ્રન્થને અગાડિથી આશરે આપ
નાર ગ્રહસ્થોના મુખારક નામની ટીપ.**

નામ	નકલ
એક આર્થ સદ ગ્રહસ્થ	૨૫
શેઠ હરજીવન ગોકલદાશ	૧૦
શેઠ રણુજીદાસ મુરારજી ગોકલદાશ	૧૦
ગજે દ્રનાથ કાશીનાથ રાણે	૧૦
શેઠ છોટાલાલ ભીમજી	૧૦
શેઠ જોડા રતનશી	૫
શેઠ વલ્લભદાશ પુંજભાઈ	૫
શેઠ તેમુલજી સોરામજી ખેલાપુરીઆ	૫
શેઠ જમનાદાશ વીશનજી	૪
શેઠ ડુંગરસી ગાંગજી	૨
શેઠ ૧ીદાશ ભગવાનદાશ દત્તાત્ર	૨
શેઠ રૂશતમજી હોરમશજી	૨
શેઠ દામોદર અંદરજી	૨
શેઠ ચાંપશી રામદાશ	૨
શેઠ સુંદરદાશ ધરમશી	૨
શેઠ જીવણજી નવરોજી તવારીઆ	૨
શેઠ ખીમજી જવા	૨
શેવલાલ મનોરદાશ ધડીઆલી	-
શેઠ જમનાદાશ દેવીદાશ	૨
શેઠ હીરાચંદ વી. સેશકલુ	૨
શેઠ નગીનદાશ ઉત્તમરામ	૨
શેઠ પાલનજી બેજનજી કોટવાળ	૨
શેઠ અમરજી આણુદજી	૨

ડા૦ બેરામજી નવરોજી	૧
વકીલ મુલજી ભવાનીદાશ	૧
શેઠ અરશેદજી પેશાંતનજી	૧
શેઠ અરદેશર જમશેદજી	૧
શેઠ માણેકજી રજીભાઈ બીલીમોરીઆ	૧
ડા૦ અરદેશર પેસતનજી	૧
શેઠ બેરામજી નશરવાનજી લાલ	૧
શેઠ પીરોજશા ધનજીભાઈ સરાફ	૧
શેઠ મકનજી દરીદાશ	૧
શેઠ ફરામજી રોરાબજી અરાજનીઆ	૧
શેઠ કાવશજી જમશેદજી	૧
શેઠ નસરવાનજી બેરામજી પાલીશવાળા	૧
શેઠ જ.બે પાવરી	૧
શેઠ કેખશર અરદેશર ભર્યા	૧
શેઠ પ્રાણજીવજીદાશ કલ્યાણજીદાશ	૧
શેઠ મનોરદાશ ત્રીભોવનદાશ	૧
શેઠ જલદવજી જુહા	૧
શેઠ ઝવેરચંદ કાનજી	૧
શેઠ મુળચંદ થોમણ	૧
શેઠ કાનજી મુળજી	૧
શેઠ ભાણજી મુળજી	૧
શેઠ કપુરચંદ જુહા	૧
શેઠ ધારશી પરશોતમ	૧
શેઠ રૂઢનાથજી દામજી	૧
શેઠ દ્વારકાંદાશ બેચરદાશ	૧
શેઠ ધરમદાશ જમનાદાશ	૧

શેઠ ધશ્વરદાશ હરજીવનદાશ	૧
શેઠ હરીદાશ પરમાણુદાશ	૧
શેઠ વીરજી જીવાણુ	૧
શેઠ મગનજાલ જોડા	૧
શેઠ હાજીકાસમ હાજીઆમદ	૧
શેઠ હુગરખી ગાંગજી	૧
શેઠ ધીરજરામ સેવકરામ મેહેતાજી	૧
શેઠ લાલદાશ રૂપજી શાહર	૧
શેઠ પરશોતમ પદમખી કાન્તી	૧
શેઠ મોતીલાલ લક્ષ્મીદાસ દાન્તી	૧
શેઠ ગોકલદાશ લંસરાજ	૧
શેઠ કાળીદાશ જીવરાજ	૧
શેઠ હરજીવન પુનમચંદ	૧
શેઠ જોરામ ગીગા	૧
શેઠ કલ્યાણુ પેરાજી	૧
શેઠ હુશેન મુરજી	૧
શેઠ જાદવજી આધવજી કંપાણી	૧
શેઠ મથુરાંદાશ હીરજી	૧
શેઠ માધવજી ધારશી	૧
શેઠ ગંગાદાશ નાનાભાઈ ચીનાઈ	૧
શેઠ વલ્લભજી લાલજી	૧
શેઠ જવેરચંદ વજરાજ	૧
શેઠ પીતાંબર વીરજી	૧
શેઠ ખરશેદજી રશમજી મીસતરી	૧
શેઠ શામલ મોતીચંદ	૧
શેઠ હેમરાજ પ્રભચંદ	૧

શેઠ પરશેત મદાશ ભાધ્યંદ	૧
શેઠ નુર મહમદ કાશમ રોમજી	૧
શેઠ કેવળ લાલચંદ	૧
શેઠ પ્રેમચંદ દોલતરામ	૧
શેઠ ભગવાનદાશતુળશીદાશ	૧
શેઠ ઈચ્છારામ હરીવલભદાશ દમણવાળા	૧
શેઠ ખુશાલ મુળચંદ	૧
શેઠ મદનજી જુઠા	૧
શેઠ પીરોજશાહ ધનજીભાઈ ભર્યા	૧
શેઠ મોટાભાઈ નવરોજજી	૧
શેઠ દેવીદાશદામોદર	૧
શેઠ એફ. જ્યોત્સનાવાળા	૧
શેઠ ધનજી નથુ	૧
શેઠ શુરચંદ ખુશાલ	૧
ડા० હોરમસજી નવરોજજી	૧
મેતા० ગણુપતપરસાદ રામશંકર	૧
વોરા० મહમદઅલીહકીમજી	૧
શેઠ મહમદઅલી ઈશ્રામજી	૧
શેઠ નારણદાશ હેમરાજ	૧
શેઠ માધવજી રામજી ભટ	૧
શેઠ જમરોદજી માણેકજી ખીલીમોરીઆ	૧
શેઠ બમનજી માણેકજી કોટવાળા	૧
શેઠ હોરમસંજી એદલજી બાટલીવાળા	૧
શેઠ દોરાબજી ખરોદજી ધડીઆળી	૧
શેઠ શોરાબજી જમરોદજી પાધડીવાળા	૧
ડા० સોરાબજી મનચેરજી	૧
શેઠ રામદાશ બાણજી	૧

શેઠ બો. સીચીનાઇ	૧
શેઠ મથરાંદાસ કાનજી	૧
શેઠ નગીનદાશ દ્વારકાંદાશ	૧
શેઠ જમશેદજી બમનજી માસ્તર	૧
ડા० મગનલાલ લલુભાઇ	૧
શેઠ એદલજી પેશતનજી બાટલીવાળા	૧
શેઠ દીનશાહ સોરાબજી સરાફ	૧
શેઠ રતનશી મુલજી	૧
શેઠ મોનજી માવજીદલાલ	૧
શેઠ નારણદાશ કલ્યાણજીદલાલ	૧
શેઠ કરશનદાશ દામોદર	૧
શેઠ ત્રીભોવન આણુદજી	૬
શેઠ જગજીવન ડાહ્યાભાઇ	૧
શેઠ મથુરાંદાશ ગોપાલજી	૧
શેઠ હશનલાલ ઝવેરચંદ મહેતા	૧
શેઠ હુશનઅલી અબ્દુલકાદર	૧
શેઠ ધારશી કરપાળ	૧
શેઠ ઘેલાભાઇ લીલાધર	૨
શેઠ પાલનજી એદલજી ચીનાઇ	૧
શેઠ શાપુરજી પુંજભાઇ રૂનાદલાલ	૧
શેઠ કાશીદાશ મનશુખલાલ	૧
શેઠ ગોરધન ભાઇચંદ	૧
એક પારશી ગૃહસ્થ	૧
એક પારશી ગૃહસ્થ	૧
શેઠ આદીતરામ લક્ષ્મીરામ	૧
શેઠ બરબોરજી બેરામજી	૧

શેઠ દેવીદાશ પ્રાગજી	૧
શેઠ શુદ્ધરજી વીશનજી	૧
શેઠ કાનજી લઘા	૧
શેઠ નથુભાઈ ત્રીકમજી	૧
શેઠ અમલકુશેન કીકાભાઈ સ્ટેશનર	૧
શેઠ કુશેન બતી અબદુલઅલી	૧
શેઠ ગીરાધશાક	૧
શેઠ નસરવાનજી બરબેરજી થાણાવાળા	૧
શેઠ પરભુદાસ જમનાદાશ	૧
શેઠ ત્રીભોવનદાશ જગજીવનદાશ સટાવાળા	૧
શેઠ મોનજીભાવજી	૧
જોશી નારણજી દેવજી	૧
શેઠ શુદ્ધરજી ત્રીકમજી	૧
શેઠ ડાહ્યાભાઈ લાલચંદ	૧
શેઠ જીવણદાશ રૂગનાથદાશ	૧
શેઠ ભાવજી મદનજી	૧
શેઠ દામોદર મુરારજી	૧
શેઠ ખેરામજી નવરોજી	૧
શેઠ ભાવજી જોરામ	૧
શેઠ રૂશતમજી પાલનજી	૧
શેઠ માણેકજી કાવશજી કારખાંનાવાલા	૧
શેઠ નશરવાનજી ખેરામજી કોટવાળા	૧
શેઠ કાવશજી બરબેરજી ખાટલીવાલા	૧
શેઠ બાલકરામ નંદરામ	૧
શેઠ મુલજી દેવજી	૧
શેઠ નશરવાનજી ખેનનજી	૧

શેઠ નગીનલાલ માણેકલાલ	૧
શેઠ દીનશાહજી બમનજી	૧
શેઠ ભવાન વેલજી	૧
શેઠ ચીમનલાલ ત્રીબકરામ	૧
બોરા અબદુલઅલીમામુજી	૧
શેઠ પદમશી મનજી	૧
શેઠ કપુર હરજીવન	૧
શેઠ શુરજીકલ્યાણજી	૧
શેઠ મુરારજી જોરામ	૧
શેઠ ભાઈદાશ શીવદાશ	૧
બોરા મહમદ હાસમ બનાતવાળા	૧
શેઠ વલભદાશ શુદેરજી	૧
શેઠ લખમીદાશ કડવા	૧
રાવળ રઘુરામ કશનજી	૧
શેઠ ધનજીભાઈ શાપુરજી કંપોઝીટર	૧
શેઠ બમનશા નવરોજી પેઆય	૧
શેઠ રણુછોડદાશ ચતર ભોજ	૧
શેઠ કલ્યાણજીવીરજી	૧
શેઠ જીવરામ જાદવજી	૧
શેઠ ધરમશી ચત્રભોજ	૧
શેઠ માધવજી શેશકણુ	૧
શેઠ રણુછોડદાશ કાનજી	૧
શેઠ ગોર્વાદજી જીવણુદાશ	૧
સી. હીરજી	૧
શેઠ મોરારજી ગોકલદાશ	૧
મેસ૦ દાદાભાઈ એન્ડસન્સ	૧
શેઠ નેમચંદ બીમજી	૧
શેઠ કુરામજી જોરાંગજી	૧

શેઠ ગોપાલજી વાલજી	૧
શેઠ રણછોડદાશ માવજી	૧
શેઠ પ્રાગજી વીશરામ	૧
શેઠ શુદેરજી વાલજી	૧
શેઠ ભાણજી નંરામ	૧
શેઠ કાનજી સુદેરજી	૧
શેઠ શાપુરજી ડોસાભાઈ સરાફ	૧
શેઠ મહેરવાનજી રશતમજી પોસ્ટમાસ્ટર	૧
શેઠ અરદેશર રતનજી શરાફ	૧
ગાંધી છગનજીવિરજી	૧
શેઠ નશરવાનજી એદજી	૧
શેઠ પાલનજી મહેરવાનજી પાધડાવાલા	૧
શેઠ ધનજી ભાઈચંદ	૧
શેઠ દોરાબજી નશરવાનજી	૧
શેઠ હાજી મુશા હાજીઆમદ	૧
શેઠ શીવચંદ વીરજી	૧
શેઠ ડોસાભાઈ પાલનજીકામા	૧
શેઠ પાલનજી હીરજીભાઈ	૧
શેઠ હીરજી ખેતશી	૧
શેઠ મણીસંકર રામશંકર માસ્તર	૧
શેઠ માણેકજી હોરમસજીબારભાયા	૧
શેઠ રણછોડદાસ ગોકલદાશ	૧
શેઠ હોરમશજી પેસતનજી બાટલીવાલા	૧
શેઠ હીરાચંદ વીરેશકરજી	૧
શેઠ ડોસાભાઈ ધનજીભાઈ ગારાવાલા	૧
શેઠ નારણ ભાણજી	૧
શેઠ નનાભાઈ વનમાળીદાશ	૧
શેઠ પરમજી દશામજી	૧
શેઠ આણંદજી ચાંપસી	૧

જ્ઞેશી હથરાજ હરી	૧
શેઠ કુમેરઅલી તદ્દમિઅલી	૧
શેઠ બામજી મુલજી	૧
શેઠ બર નેરજી રૂશતમજી બાદશાહ	૧
શેઠ પુરહોતમ આતમારામ	૧
શેઠ પરવેઝજીદાદાબાઈ ફેટોઆદર	૧
શેઠ અબ્દુલ હુસેન હેદરઅલી	૧
શેઠ સમશુદીન બાણજી	૧
વોરા મહમહમદઅલી જીવાજી	૧
શેઠ શુલેમાનજી હસનઅલી	૧
વે રા રાજબાઈ જાફરજી સોદાગર	૧
શેઠ ધનજીબાઈ જાફરજી સોદાગર	૧
શેઠ કરશનદાશ લખમીદાશ	૧
શેઠ દાજીબાઈ દાદાબાઈ	૧
શેઠ અરદેશર રૂશતમજી કાપડીઆ	૧
ખા. બરજેરજી આદરજી બિશાણીઆ	૧
શેઠ નશરવાનજી દીનશાજી કસમીદોર	૧
જ્ઞેશી મોનજી પરસોતમ	૧
શેઠ નગીનદાશ ઉતમરામ	૧
શેઠ અલાદીનભાઈરાજ	૧
શેઠ અબ્દુલકાદર હામતભાઈ	૧
શેઠ ઇબ્રાહીમ મહમદ	૧
વોરા હકીમજી દાવજી	૧
શોની ખેડાબાઈ હમીરજી જાપણીવાલા	૧
શેઠ ગોરધનદાશ ગોવિંદજી	૧
જ્ઞેશી વલ્લભદાશ શામજી	૧
શેઠ આદમજી પીરભાઈ નળવાલા	૧
મુલતાની. ગોરધનદાશ બાલુમમ	૧
શેઠ જમશેદજી માણુકજીચોકશી	૧

જીવરાજ જુડાભાઈ	૧
રોડ ધરમશી ગોવીંદજી	૧
રોડ રામજી દેવજી	૧
રોડ ધરમશી લાલજી	૧
રોડ કલ્યાણજી જીવરાજ	૧
રોડ દેવકલ્યાણ લાલજી	૧
રોડ પરસોતમદાશ કશનદાશ	૧
રોડ હરીદાશ મથુરાંદાશ	૧
રોડ રણછોડદાશ જીવજીભાઈ	૧
રોડ મોતીરામ ઇચ્છારામ	૧
રોની જોડાપોતાંમર	૧
રોની લુણા દેવજી	૧
રોની વીંડલજી દેવજી	૧
ભાઈદારશાહ ફરદુનજી	
રાવશાહજી દામજી નારણજી	
રોડ હરીદાશ ચતરભાઈ	
રોડ રામજી લવજી	૧
રોડ જીવજીદાશ લાલજી	૧
રોડ કાનજી કલ્યાણજી કોડારવાલા	૧
રોડ મુક્તજીકુવરજી શાધાણવારા	૧
રોડ ઇસુ નંચલીજી વતરાવલી	૧
રોડ નરોત્તમ દામોદર વૈદ	૧
રોડ ઠાકોરદારા જગજીવન	૧
રોડ રણછોડદાશ વરજીવનદાશ	૧
રોડ કાશીરામ જોભાઈ	૧
રોડ મેહરવાનજી હોરમસજી	૧
રોડ છોટલાલા આણંદજી	૧
રોડ મુળચંદ આધવદાશ	૧

